

Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет правничих наук

Кафедра приватного права

Магістерська робота

освітній ступінь – магістр

на тему: **«ПРИНЦИП ЕСТОПЕЛЬ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ»**
«THE PRINCIPLE OF ESTOPPEL IN INTERNATIONAL LAW»

Виконала: студентка 2-го року навчання

Спеціальності

081 Право

Скопіна Дар'я Олександрівна

Керівник: Логуш Любов Володимирівна

кандидатка юридичних наук, доцентка

Рецензент ...

Магістерська робота захищена з оцінкою ...

Секретар ЕК ...

Дата

Підпис

Київ-2024

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИНЦИПУ ЕСТОПЕЛЬ	
1.1 Історія виникнення, становлення та розвитку принципу естопель в міжнародному праві.....	8
1.2 Поняття, правова природа та зміст принципу естопель.....	19
1.3 Роль та значення принципу естопель у міжнародному праві.....	23
РОЗДІЛ 2 МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИНЦИПУ ЕСТОПЕЛЬ	
2.1 Нормативне закріплення принципу естопель у міжнародному праві.....	30
2.2 Зв'язок принципу естопель з іншими принципами міжнародного права.....	41
РОЗДІЛ 3 ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТА НАСЛІДКИ ПОРУШЕННЯ ПРИНЦИПУ ЕСТОПЕЛЬ	
3.1 Матеріальні та процесуальні аспекти застосування принципу естопель.....	55
3.2 Порівняльно-правовий аналіз застосування принципу естопель у зарубіжних країнах.....	60
3.3 Практика застосування принципу естопель в Україні.....	64
3.4 Правові наслідки порушення принципу естопель.....	73
ВИСНОВКИ	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	83

Демараційні
академічні і професійні
судження На УНМіТ

Д. Сковіна Дар'є Олександрівна, студентка
2-го року навчання магістерської програми за
спеціальністю 081 "Право" спеціалізація управління
наук На УНМіТ підготувала так:

- написана мною магістерська робота на
тему "Принципи етичності у міжнародному
праві" виконана вимогам академічної доброчесності
та не містить порушень, передбачених п. 3.1. Положення
про академічну доброчесність закладів освіти у
На УНМіТ, зі змістом якого в [зв'язаності](#);
- підтверджую, що надана мною електронна
версія роботи є остаточною і готовою до
перевірки;
- згодна на перевірку моєї роботи на виконаність
критерієм академічної доброчесності у дуб-сесії
класу у тому числі наданням змінної роботи
та готуватиме звітну інформацію за допомогою
електронної системи Unicheck;
- даю згоду на архівування моєї роботи в
результаті чого на сайті даного університету
буде розміщено усі дані на наданій роботі.

06.05.2022

Сковина

Сковина Д.О.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження обумовлена необхідністю детального дослідження принципу естопель у міжнародному праві, оскільки вказаний принцип є визнаним і закріпленим у тій чи іншій формі як складова частина приватного права у різних правових системах й є одним із найдієвіших інструментів, що міститься в будь-якій системі судової практики. З огляду на те, що зазначений принцип наразі є достатньо новим та маловивченим у науковій літературі принципом міжнародного права, а у міжнародному праві відсутнє чітке законодавче урегулювання принципу естопель, хоча він і нерідко згадується у постановках вищих судових інстанцій для мотивування прийнятих ними судових актів, вбачається необхідність у детальному дослідженні цього явища.

У сучасному міжнародному праві принцип естопель відіграє важливу роль у забезпеченні правової стабільності та передбачуваності міжнародних відносин. Принцип естопель є важливим інструментом у практиці міжнародного права, який сприяє утвердженню стабільності, довіри та ефективності у міжнародних відносинах. Врахування та дотримання вказаного принципу державами є важливою передумовою для мирного та конструктивного співробітництва на світовій арені. Він слугує інструментом захисту законних очікувань держав та інших суб'єктів міжнародного права, не допускаючи суперечливої поведінки з їхнього боку. Зважаючи на це, дослідження принципів естопель у міжнародному праві є актуальним та має практичне значення.

У світлі розвитку договірних відносин ключову роль відіграє сумлінне виконання їх учасниками взаємних зобов'язань, що передбачає дотримання умов договору, обов'язкових та факультативних норм і правил, що мають місце у договірному праві. Водночас, у договірних відносинах нерідко трапляються випадки порушення та невиконання зобов'язань, а також зловживання становищем. У таких ситуаціях принцип естопель стає потужним інструментом захисту добросовісної сторони. Зазначений принцип забороняє стороні договору займати позицію, яка суперечить тій, яку вона чітко або мовчазно

продемонструвала раніше. Це стосується як самих договірних зобов'язань, так і предмета договору, форм та методів його виконання, а також інших супутніх обставин. Якщо учасник договору протягом усього процесу його укладання та виконання чітко або мовчазно дотримувався певної позиції, а потім раптово змінив її, такі дії, згідно з принципом естопеля, можуть бути визнані неправомірними.

Випадки порушення добросовісної поведінки суб'єктів міжнародного права та невиконання умов міжнародних комерційних контрактів є непоодинокими. З огляду на те, що забезпечити виконання міжнародного контракту силою закону неможливо, оскільки міжнародні відносини за своїм характером так або інакше пов'язані з правом більш ніж однієї держави, важливе місце у врегулюванні міжнародних відносин займають норми та принципи міжнародного права, які, за своєю правовою природою, встановлюють незаперечні вимоги до поведінки, відіграють роль орієнтирів, визнаються обов'язковими та забезпечують регулювання поведінки учасників міжнародних відносин та дотримання між ними ділового порядку. Одним з таких принципів є естопель, який бере свій початок з англосаксонської системи права, а завдяки Віденській конвенції про право міжнародних договорів 1969 року отримує нормативне закріплення основних положень.

В договірному праві принцип естопель застосовується для захисту прав добросовісної сторони та забезпечення справедливості в договорі, оскільки естопель виступає принципом, який позбавляє сторону права змінювати свою позицію щодо чогось, що вже було визнане, якщо це суперечить її попереднім заявам, вчинкам або визнанням. З огляду на зазначене твердження, можна припустити, що основою принципу «естопель» є принципи добросовісності, заборони зловживання правом і послідовності. Відтак, естопель є важливим інструментом та займає чільне місце у регулюванні відносин у сфері міжнародного договірного права.

За таких умов зростає необхідність детального вивчення правової природи, сутності і значення принципу естопель та особливостей його застосування у міжнародному праві.

Теоретичним підґрунтям нашого дослідження є праці вітчизняних та іноземних дослідників, як А. І. Мануїлова, Р. А. Каламкарян, Ю. І. Мігачев, С. Рабовська, А. М. Іванов, Л. Сомбра, М. Барнс, Ш. Вілкен, Г. Карім, М. Чарман, Дж. Пірсон, Д. Брейтуейт, В. Г. Буткевич, А. Л. Коблов, Дж. Шварценберг, О. В. Трояновський та ін.

Об'єктом дослідження є відносини, які виникають між суб'єктами угоди при застосуванні принципу естопель в міжнародному праві.

Предметом дослідження є естопель як загальний принцип міжнародного права.

Метою дослідження є комплексне та всебічне дослідження поняття, правової природи, ролі та значення принципу естопель у міжнародному праві, нормативного закріплення та зв'язку з іншими принципами міжнародного права, матеріальних та процесуальних аспектів його застосування та правових наслідків, передбачених за порушення принципу естопель.

Відповідно до мети дослідження, основними завданнями є:

- дослідити історію виникнення, становлення та розвитку принципу естопель в міжнародному праві;
- проаналізувати поняття, правову природу принципу естопель та з'ясувати його сутність, зміст і види на підставі аналізу наукових доробків;
- визначити роль та значення принципу естопель у міжнародному праві;
- дослідити питання нормативного закріплення принципу естопель у міжнародному праві;
- розглянути зв'язок принципу естопель з іншими принципами міжнародного права;
- висвітлити матеріальні та процесуальні аспекти застосування принципу естопель;

- здійснити порівняльно-правовий аналіз застосування принципу естопель у зарубіжних країнах;
- проаналізувати та визначити правові наслідки порушення принципу естопель в міжнародному праві.

Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових та спеціальних методів. Зокрема, діалектичний метод застосовувався для з'ясування сутності принципу естопель. Історичний метод використовувався для дослідження генези виникнення, становлення та розвитку принципу естопель у міжнародному праві та в доктрині. Герменевтичний метод було використано для з'ясування змісту принципу естопель в міжнародному праві шляхом тлумачення норм законодавства та дослідження доктринальних положень, що стосуються принципу естопель. Метод системно-структурного аналізу застосовувався для дослідження співвідношення понять, які визначають різні види та форми естопеля, а також для визначення місця принципу естопель у системі принципів міжнародного права. Казуальний метод використовувався для аналізу практики застосування принципу естопель. За допомогою системно-функціонального методу було досліджено динаміку та шляхи застосування принципу естопель. Порівняльно-правовий метод застосовувався в процесі здійснення аналізу застосування принципу естопель у зарубіжних країнах. Методи аналізу та синтезу були використані для формулювання висновків за результатами дослідження.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИНЦИПУ ЕСТОПЕЛЬ

1.1 Історія виникнення, становлення та розвитку принципу естопель в міжнародному праві

В контексті розвитку міжнародних відносин важливим є виконання їх учасниками взаємних зобов'язань, дотримання умов, обов'язкових та факультативних норм та правил, що мають місце в міжнародному праві. Однак у договірних відносинах непоодинокими є випадки порушення та недотримання учасниками своїх зобов'язань та зловживання становищем. Зокрема, А. Мануїлова акцентує увагу на ситуаціях відмови від права, у вигляді добровільної активної і цілеспрямованої поведінки, яка скерована на усвідомлений вибір однієї лінії поведінки і відмови від іншої [1, с. 180].

За таких обставин актуальним та дієвим способом захисту добросовісної сторони є відомий сучасній правовій науці принцип естопель, відповідно до якого сторона втрачає право без розгляду питання по суті висувати певні заперечення або заяви, що не відповідають її початковій поведінці та, водночас, позбавляється права посилаючись на будь-які факти на обґрунтування вимог, якщо її попередня поведінка підтверджує, що вона дотримується протилежної позиції. Тобто, в договірному праві естопель розглядають як заборону стороні договору прийняти позицію, яка є протилежною тій, яку вона явно або мовчазно прийняла і займає нині щодо договірних зобов'язань, предмета договору, форм і методів його виконання, інших обставин. Так, якщо учасник договору у процесі його укладання і виконання дотримувалася однієї позиції і робив це явно або мовчазно, а потім несподівано зайняв іншу позицію, то, з точки зору інституту естопеля, такі дії можуть бути визнані неправомірними [2, с. 8]. Вказаний принцип служить перешкодою для отримання недобросовісною стороною переваг і вигоди внаслідок своєї непослідовної поведінки, що спричинила шкоду іншій стороні,

яка довірилася та сумлінно поклалася на певну юридичну ситуацію, створену першою стороною [3, с. 141].

Найбільш широке розуміння цього принципу зводиться до такого: якщо особа «А» своєю поведінкою дає особі «Б» підстави повірити певній сукупності фактів та таким чином вчинити для цього певні дії, то особа «А» не може з метою вигоди в подальшому підтвердити факти і займати протилежну позицію. Наводити факти, виправдовуючись, у рамках судового процесу така сторона «А» по справі не має права [3, с. 140].

Варто зазначити, що до 1875 р. в Англії існували дві паралельні правові системи («Common Law» та «Equity»), які відправляли правосуддя, використовуючи різні підходи та принципи". Доктрина естопель з'явилася в англійському праві саме з «Equity» [4, с. 2], тобто є продуктом права справедливості, оскільки саме суди справедливості почали розглядати обіцянку як договір, укладений навіть за відсутності зустрічного задоволення [5, с. 82].

Насамперед, варто зазначити, що естопель зародився в англійській судовій практиці в XVI столітті, а у XVII науковці, зокрема Едвард Кок, почали здійснювати його аналіз та виділяти його різновиди. Так, Едвард Кок був одним із перших, хто згадував у своїх працях термін «естопель», зокрема, відповідно до його записів, можна дійти до висновку, що власний акт особи або скоєний нею акцепт будь-чого перешкоджає та не дає можливості використати факти як своє виправдання в судовому процесі, тобто позбавляє його права на заперечення [1, с. 42; 6, с. 667].

Отож, аналіз праць науковців, що займались вивченням досліджуваної нами теми, дає можливість стверджувати, що термін «естопель» бере початок з англосаксонської системи права [7] та згодом набуває широкого поширення серед країн загального права, зокрема таких як Австралія, Великобританія, Америка [8].

Так, наприклад, в Австралії естопель також визнається як common law. У прецедентах *Legione v. Hateley* (1983) і *Waltons Stores (Interstate) Ltd. v. Maher* (1988) були вироблені умови застосування естопель: обіцянка боржника;

недобросовісна поведінка боржника; особливі відносини між боржником і кредитором; незворотні наслідки для кредитора, які матиме недобросовісна поведінка боржника. Поряд з цим, наявність зустрічного надання, з огляду на особливості розвитку місцевого зобов'язального права, для застосування естопеля не вимагається [3, с. 143; 9].

Ключовими роботами, які присвячені дослідженню виникнення, становлення та розвитку принципу естопель та заслуговують уваги при визначенні його правової природи є робота лорда Альфреда Томпсона Деннінга датована 1899 роком, а також його послідовників Сіана Уілкена та Карима Гхалі. Їх дослідження дає можливість підсумувати, що термін «estoppel» у перекладі з англійської мови означає «відхилення» та походить від того ж кореня, що і слово «stop», зокрема від слова «estop», який є його старофранцузьким аналогом, що означає позбавлення права заперечення [10, с. 317].

Варто зазначити, що завдяки дослідженням вищевказаних авторів можна стверджувати, що історично склалося так, що доктрина естопель була заснована на прагненні за допомогою звичаєвого права попередити та не допустити несправедливого відхилення стороною правочину від її припущення стосовно певної дії чи бездіяльності, яке прийняте іншою стороною, оскільки така відмова діяла б на шкоду цій стороні [11].

Відтак, слід зазначити, що, з моменту виникнення принципу естопель, він повинен був застосовуватись англійськими судами для перешкоджання в процесі судового розгляду стороні по справі представляти докази, які суперечать попереднім її заявам, твердженням, викладенням інформації. З огляду на це, можна резюмувати, що з виникненням та практичним застосуванням принципу естопель сторона по справі позбавляється права посилається на будь-які факти чи оспорювати будь-які факти з огляду на попередні твердження [3, с. 141]. А вже згодом естопель було сформовано як принцип прецедентного права [7].

Поряд з цим, варто зазначити, що принцип естопель отримав своє законодавче закріплення. Так, Закон про докази 1872 року Бангладеш містив положення, відповідно до якого одна особа своїми заявами, діями чи

бездіяльністю навмисно змусила або дозволила іншій особі повірити в те, що є правдою, і діяти відповідно до такого переконання, ні їй, ні її представнику не дозволяється в будь-якому позові чи судовому розгляді заперечувати правдивість цієї речі [12]. Щодо застосування принципу естопель в контексті міжнародного права, починаючи з середини XIX століття англійські і американські юристи стали закликати до застосування концепції естопель в міжнародних судах і арбітражних трибуналах [3, с. 141].

Прикладом застосування доктрини естопель у міжнародному праві є справа про храм Преа Віхеар між Королівством Тайландом та Королівством Камбоджею. В зазначеній справі Міжнародний Суд акцентує на тому, що Королівством Таїланд великою кількістю своїх дій фактично визнавав те, що храм належить Камбоджі упродовж багатьох років, тому він втратив право посилається на протилежне. Зокрема, суд вказує на карту, що визначала кордони держави. Згідно з визначеними кордонами, храм став належати до Королівства Камбоджі. Суд встановив, що Королівство Таїланд дійсно прийняло карту і дійшов висновку, що «Якщо сіамська влада погодилась із картою, без з'ясування будь-яких питань, то вони не вправі тепер заявляти про свою помилку, як обґрунтування для визнання своєї згоди недійсною». Суд також вважав, що Королівство Таїланд зобов'язане вивести будь-яку військову або поліцейську силу, розміщену там, а також вивести загоны збройних сил, які воно дислокувало з 1954 року в руїнах храму Преа Віхеар [13; 3, с. 142].

Отож, із зазначеного випливає, що навіть мовчазна згода сторони є підставою для застосування доктрини естопель [14].

Визначивши історичні передумови виникнення та становлення принципу естопель в міжнародному праві далі розглянемо його основні напрями. Насамперед, слід зазначити, що така різноманітність у застосуванні принципу естопель обумовлена тим фактом, що він може мати різні підстави для застосування залежно від конкретних правовідносин, що склалися між сторонами. Такими умовами, як зазначає С. Бурлаков, є: а) виникнення довіри в іншої сторони має стосуватися особи, якій протиставляється естопель; б)

виникнення обґрунтованої довіри в добросовісної сторони; с) очевидна несправедливість підриву довіри [15].

Зазначене дещо конкретизує й уточнює С. Рабовська, вказуючи: 1) до пункту "а" – це наявність причинно-наслідкового зв'язку між довірою добросовісної сторони і поведінкою тієї сторони, чії намагання у подальшому мають блокуватись естопелем. А поведінка може виражатися в активній (заява, схвалення, підтримка, будь-яка інша дія) та пасивній (класичним прикладом є отримання коштів на рахунок) формах; 2) до пункту "b" – у добросовісної сторони має виникнути до контрагента не просто довіра, а така довіра, що має стати підставою вчинення певних дій (бездіяльності) добросовісною стороною; 3) нарешті, до пункту "с", в окремих аспектах, як це розглядалось раніше, очевидна несправедливість повинна мати вигляд реальної шкоди [5, с. 83].

Повертаючись до характеристики основних видів застосування принципу естопель, в цьому контексті доцільно звернути увагу на позицію Я. Броунлі, що виділяє три основні напрямки розвитку міжнародного принципу естопель: *estoppel by record*, *estoppel by deed*, *estoppels in pais* [16, с. 355-357]. Далі розглянемо детальніше кожен із вищезазначених.

Так, на початку свого розвитку принцип естопель проявлявся у трьох основних напрямках. "*Estoppel by record*" застосовувався до будь-яких законних судових рішень, включаючи ті, що прийняті арбітражними органами. "*Estoppel by deed*" забороняв сторонам суперечити фактам, зафіксованим у документі, підписаному і скріпленому печатками. "*Estoppels by matter in pais*" розширював свою дію, застосовуючись до угод щодо нерухомості та рухомого майна, а також до певних фактичних уявлень [17].

Одним із ключових видів цього принципу є процесуальний естопель – *estoppel by records* або *collateral estoppels* (позбавлення права заперечення на підставі раніше встановлених обставин). Ця доктрина обмежує можливість особи вчиняти певні процесуальні дії, такі як повторне звернення до суду з однією і тією ж справою або скасування судових актів через вже вирішені питання у попередній справі. Тобто, *estoppel by record* застосовувався щодо законного

судового рішення, яке було ухвалене компетентним судом. Зазначений принцип також поширювався на рішення судових арбітрів, які не реєстрували на офіційному рівні прийняті рішення. Тобто, з цього твердження випливає, що серед особливостей, *estoppel by record* слід виділити те, що естопель залежить не лише від дій сторін. Він також ґрунтується на попередньому рішенні суду, протоколі суду чи іншого судового органу. Основою *estoppel by record* є те, що після ухвалення судом остаточного рішення щодо спору між сторонами, жодна зі сторін не має надалі права повторного судового розгляду з метою обговорення чи перегляду цього рішення, а також оскарження його правильності [18].

В цьому контексті видається слушною думка, що за допомогою принципу *estoppel by record* гарантується остаточність судового рішення [19].

До того ж, доцільно погодитися із думкою, що принцип *estoppel by record* запобігав, щоб особу більше не непокоїла вже вирішена судом справа [20].

В цьому контексті слід зазначити, що вказаний принцип схожий на процесуальну преюдицію, яка міститься в чинному законодавстві України. Оскільки, згідно з положенням чинного процесуального права України, сторона мусить визнавати доведеною обставину, яка встановлена судом щодо неї в іншому спорі [21], [22].

Наступним є принцип *estoppel by deed* (позбавлення права заперечення на підставі договору за печаткою). Метою цього принципу є заборона особам спростовувати, оспорювати в суді те, що вони висловили і що вже було зафіксовано в попередньому документі, акті, скріплене підписами та печатками, і є констатацією набору закріплених в угоді фактів [18]. Варто зазначити, що вказаний принцип виникає найчастіше, коли хтось передав майно, яким він не володів, а після цього стає учасником суперечки щодо цього майна [23].

З огляду на вищезазначене, слід підсумувати, що сутність доктрини *estoppel by deed* полягає в тому, щоб запобігти тому, хто обіцяє, взяти назад уже дану обіцянку, коли особа зможе її виконати.

Щодо принципу *estoppels in pais*, важливо зазначити про те, що цей принцип мав місце, коли справа стосувалася майна. З моменту застосування

вказаного принципу, його дія поширювалася виключно на угоди щодо нерухомого майна. Згодом *estoppel in pais* застосовувався і щодо угод про рухоме майно [16].

Слід зазначити, що на практиці застосування *estoppel in pais* полягало у тому, що особа, яка уклала правочин, зазвичай продавець нерухомого майна, не може заперечувати дійсність правочину, оскільки, за загальним правилом, усі сторони правочину пов'язані його положеннями, які діють як естопель, впливаючи на інтерес до землі, якщо це акт передачі, і зобов'язують обидві сторони та зацікавлених осіб, тобто сторона, що складала акт, може бути позбавлена права заперечувати правдивість висловлювань у договорі [24].

З огляду на те, що міжнародне право традиційно більше уваги приділяло базовим поняттям, що ґрунтувалися на принципах добросовісності та справедливості, не сприймаючи специфічний механізм загального права, принцип естопель приймався як норма матеріального права, тому деякі автори рекомендують вживати термін «преюдиція» замість «естопель» у міжнародному праві. Такий підхід відображає особливості застосування цього принципу в міжнародних відносинах [25].

Слід також звернути увагу, що внаслідок цього деякі форми принципу естопель взагалі не знайшли застосування в міжнародному праві, наприклад, *estoppel by deed*, що, можливо, доповнює принцип *pacta sunt servanda*, або *collateral* чи *issue estoppel*, що виключає нові, але ідентичні заперечення. Крім того, *promissory estoppel* (позбавлення права заперечення на підставі цієї обіцянки) ще не сформувався як специфічна норма міжнародних відносинах [3, с. 141].

Принцип естопель також розглядається у контексті позбавлення права на заперечення відповідно до обіцянки, що відомий як *promissory estoppel*. Згідно з цим принципом, особа, яка дала обіцянку, не може відмовитися від неї у майбутньому, якщо інша сторона вже виконала дії або сподівається на їх виконання. Цей принцип добре відомий у практиці укладання договорів, які підтверджують зобов'язання сторін [26].

Однак існують інші варіанти естопеля, такі як *equitable estoppel*, що базується на принципі справедливості. Цей принцип забороняє особі пред'являти вимоги чи захищатися, якщо її попередня поведінка викликала певні очікування у іншої сторони та спричинила її негативні наслідки. Такий підхід спирається на принципи справедливості та взаємної довіри між сторонами. Варто зазначити, що хоча принцип естопель може мати різноманітні вияви в різних юридичних системах, його основна мета залишається однаковою - забезпечення справедливості та захисту прав сторін у правовідносинах [26].

Принцип естопель в міжнародному праві відображається найбільш близько до *equitable estoppel* або *estoppel by representation* (позбавлення права заперечення на підставі раніше створеного уявлення), як це визначається в національному законодавстві. Доктрина *estoppel by representation* спочатку набула широкого поширення в англійському загальному праві, використовуючись у англійському судочинстві, а згодом почала застосовуватися й у міжнародному праві. Вона встановлює заборону для суб'єктів права заперечувати або оскаржувати в суді свої попередні заяви або дії, (якщо її попередня поведінка викликала певні очікування у іншої сторони та спричинила її негативні наслідки) що стосуються як односторонніх юридичних актів, так і юридично значущої активної чи пасивної поведінки держав. Так, естопель передбачає неприпустимість вибору іншої позиції, ніж та, що була виражена раніше, а також забороняє суб'єктам права опротестовувати будь-які факти або фактичні стани, які можуть зашкодити протилежній стороні, чи протидіяти поданню протилежних доказів під час судового чи арбітражного розгляду [27].

Поряд з цим, слід зазначити, що деякі дослідники також виділяють *estoppel by convention* та *proprietary estoppel* [28]. *Estoppel by convention* або естопель за угодою є універсальним естопелем з позиції процесуального або матеріального значення. Відповідно до вказаної доктрини, сторони договору не можуть заперечувати його умови, якщо ці умови були ними попередньо визнані. Так, коли між сторонами укладається угода в будь-якій формі, її умови визнаються сторонами, що унеможлиблює в подальшому заперечувати ці умови, якщо

наслідком стануть недобросовісні дії. Вищенаведене також стосується взаємної помилки сторін щодо тлумачення умов договору – їм надається значення, яке сторони знову-таки обопільно мали, укладаючи цей договір. *Proprietary estoppel* – речовий естопель, який передбачає, що власник майна не може заперечувати права особи, яка вклала кошти в покращення його майна, якщо власник протягом певного часу не висував претензій проти цих покращень, створюючи у покращувача впевненість щодо належності покращеної речі, або поведінка власника майна в іншої особи [5, с. 83].

У свою чергу, Н. Ендрюс виділяє такі види естопеля як: "Estoppel by representation" або естопель в результаті запевнення; "Promissory estoppel" або естопель на підставі заяви-обіцянки; "Estoppel by convention" або конвенційний естопель; "Contractual estoppel" або договірний естопель; "Proprietary estoppel" або речовий (набувальний) естопель; "Estoppel by silence or acquiescence" або естопель за мовчанням чи згодою; *Resjudicata* (від лат. "речі вже вирішені") [4, с. 3].

Визначивши історичні особливості становлення та розвитку принципу естопель в контексті англосаксонської системи права, цікавим є проведення паралелі з континентальним правом та визначення римського коріння принципу естопель.

Слід зазначити, що континентальне право застосовує принцип заборони суперечливої поведінки - принцип *venire contra factum proprium*, який базується на римській максимі «*non concedit venire contra factum proprium*». Як зазначає А. Мануїлова, принцип «*venire contra factum proprium*», по суті, відображає доктрину *equitable estoppel*, яка є однією з основоположних засад загального права. У системі загального права ця доктрина ґрунтується на *principles of fraud*. Вона спрямована на недопущення ситуації, коли одна сторона в судовому процесі намагається змінити свою позицію, якщо це суперечить її попереднім заявам чи діям та може поставити протилежну сторону у невігідне становище [1, с. 38].

Так, в Німеччині, Бельгії і Нідерландах як інститут, близький до естопеля, називають відомий з часів римського права принцип «*non concedit venire contra factum proprium*», який полягає у тому, що ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці [29]. Тобто, як зазначає С. Рабовська, *venire contra factum proprium* є європейським аналогом доктрини «естопель» [5, с. 81].

Варто зазначити, що зародження доктрини *venire contra factum proprium* сягає своїм корінням діяльності школи глосаторів, які займались коментуванням положень *Corpus iuris civilis* (Кодексу Юстиніана) [30, с. 33]. На початку ХХ століття значення максими «*venire contra factum proprium*» значно зросло у юридичній науці, що сталося завдяки книзі Ервіна Різлера «*Venire contra factum proprium: Studien im römischen, englischen und deutschen Civilrecht*», в якій автор дослідив цю максиму в римському, англійському та німецькому цивільному праві. Ервін Різлер розглядав максиму як інструмент, що може допомогти подолати прогалини в кодифікації. Саме завдяки *venire contra factum proprium* в німецькому праві виникла доктрина *Verwirkung* (втрата права), яку сформулював Верховний суд Німеччини у 1920 році. Згідно з доктриною *Verwirkung*, особа втрачає право, яким вона не скористалася протягом певного періоду часу, якщо друга сторона, ґрунтуючись на принципах добросовісності, розраховувала, що це право в майбутньому не буде існувати [30, с. 44-45].

Принцип «*non concedit venire contra factum proprium*», який походить з римського права, нині активно використовується в країнах романо-германської правової системи. Він відомий як «*rule of honesty*» і має на меті запобігти ситуаціям, коли законні дії призводять до несправедливих наслідків. Вказана норма міститься в Швейцарському та Турецькому Цивільних кодексах, в яких застосовується в широкому спектрі правовідносин. У цивільних кодексах Франції, Німеччини та Італії він використовується лише при тлумаченні договорів та виконанні зобов'язань [31].

Здійснивши аналіз праці Луїса Сомбри [25], який описує у своїй праці доктрину *venire contra factum proprium*, яка ґрунтується на принципах добросовісності та чесності, можна дійти до висновку, що вказана доктрина має

такі елементи: 1) первісна поведінка (*factum proprium*); 2) поведінка, яка суперечить первинній (первинним запевненням) і здійснена в іншій часовий проміжок (*contra factum proprium*); 3) недобросовісність особи, яка діє суперечливо. Суперечлива поведінка має не відповідати критеріям добросовісності, з огляду на що, лише дії, які спрямовані на шкоду іншій стороні, та ґрунтуються на недобросовісності, можуть бути визнані неправомірними, адже люди можуть змінювати свою думку з різних причин, і не завжди такі зміни свідчать про злий намір та недобросовісність сторони. Не кожна суперечлива поведінка підпадає під дію доктрини *venire contra factum proprium*, а лише та, базується на недобросовісності та завдає шкоду іншій стороні, наприклад, коли одна зі сторін договору змінює свою позицію під впливом економічних обставин чи з інших причин. 4) наявність шкоди чи загроза її заподіяння стороні, яка добросовісно покладалася на певну юридичну ситуацію [32, с. 161].

Суддя Редманн у справі *Sanders v. United Distributors, Inc.* [33], здійснюючи порівняння теорій *естопеля* та *venire contra factum proprium* і посилаючись на низку доктринальних джерел, зазначає, що незалежно від обраної доктрини позивач повинен довести, що його законні очікування були порушені, тобто щось схоже на *injurious reliance* (збиток). При цьому, заподіяні збитки можуть бути як матеріальними, так і нематеріальними, тобто виражатися у порушенні прав і законних інтересів особи. Отож, у предмет доказування при застосуванні доктрини *venire contra factum proprium* повинні входити такі обставини: суперечність вторинної поведінки первинній; наявність недобросовісності у діях чи намірах особи, що діє суперечливо; заподіяння чи намір завдати шкоду протилежній стороні. Важливо також зазначити, що суд може відмовити у задоволенні позовних вимог (матеріальний аспект) та (або) відмовити у задоволенні процесуального клопотання (процесуальний аспект), якщо встановить наявність обставин, що свідчать про недобросовісну суперечливу поведінку [32, с. 161].

На нашу думку, дослідження історії виникнення, становлення та розвитку принципу естопель в міжнародному праві буде не повним без визначення правової природи принципу естопель в умовах сьогодення.

З огляду на вказане, варто зазначити, що більшість держав з судовою системою, яка базується на загальному праві, зокрема США, Великобританія, Канада, в свої закони включили численні форми доктрини естопель [34]. Традиційно цей принцип зустрічається в найрізноманітніших формах, також відрізняються назви принципів в залежності від країни чи штату.

Як приклад зазначимо процесуальний естопель (collateral estoppels/estoppel by records), естопель, який передбачає позбавлення права на заперечення відповідно до обіцянки (promissory estoppel), естопель, заснований на праві справедливості (equitable estoppel), естопель особи, яка здійснює передачу прав (assignor estoppel), естопель на підставі введення в оману (estoppel by misrepresentation), естопель у зв'язку з необґрунтованою затримкою або недбалістю в поданні позову (estoppel by laches) [35].

Щодо принципу естопель в міжнародному праві, то зміст міжнародно-правових актів свідчить про те, що в умовах сьогодення естопель є абсолютно самостійним принципом права і входить в систему джерел міжнародного права [36].

На думку С. Шульги, естопель поширює свою дію щодо односторонніх юридичних актів, а також щодо юридично значущої активної і пасивної поведінки держав [37, с. 6-9].

Також зазначений принцип забороняє суб'єкту права висувати протилежні докази в процесі судово-арбітражного розгляду [38].

З огляду на це, слід резюмувати що в умовах функціонування сучасних міжнародних відносин естопель є надзвичайно важливим інструментом, який виконує стабілізуючу роль та забезпечує послідовність поведінки суб'єктів міжнародного права.

1.2 Поняття, правова природа та зміст принципу естопель

Визначивши історичні особливості становлення та розвитку принципу естопель, а також встановивши факт застосування вказаного принципу в контексті врегулювання міждержавних відносин, слід звернути увагу на те, що в сучасній правовій науці використання терміну «естопель» все ще викликає певною мірою непорозуміння в силу його неоднозначності та невизначеності.

Аналіз наукової літератури призводить до висновку про те, що поняття «estoppel» походить від того самого кореня, що і слово «stop», а саме від його французького аналога «estouper» (або як використання нормандцями старофранцузького аналога «estoupail») [1, с. 42; 10, с. 317], та в перекладі дослівно означає заткнути [39]. Варто зазначити, що в умовах сьогодення принцип естопель застосовується у сфері бізнесу та менеджменту, фінансів, банківської справи, а також в юридичній площині [40].

Як загально-правовий принцип, що є регулятором відносин в вищезазначених сферах діяльності, естопель доцільно розглядати як заборону, що перешкоджає учаснику відносин змінити свою думку, позицію, поведінку та позбавляє права на заперечення. Слід зазначити, що в цьому контексті принцип естопель існує нарівні з принципами добросовісності, змагальності, належного виконання взятих на себе зобов'язань і є їх продовженням [1, с. 3].

Далі детально розглянемо поняття естопель у юридичному аспекті. З цією метою доцільно звернутися до словника юридичних термінів.

Одним з таких джерел є юридичний словник Блека, в якому надається визначення поняття «естопель» як лінії захисту, призначенням якої є унеможливлення одній стороні мати несправедливу перевагу над іншою шляхом неправдивих відомостей або поведінки, що спричинило заподіяння їй будь-якої шкоди [41, с. 549].

Також зустрічається визначення поняття принципу естопель як правового правила, яке перешкоджає комусь сказати в суді, те, що він раніше заявляв як правдиве або те, що було визначене судом як істинне, остаточне і обов'язкове, яке насправді не відповідає дійсності [42].

Слід резюмувати, що вищезазначене поняття широко застосовується в судовій практиці національних судів та міжнародних судових органів.

Зокрема, Європейський Суд з прав людини вважає допустимим оскарження істинного, остаточного і обов'язкового судового рішення, лише за наявності істотних обставин непереборного характеру [43]. Аналіз судової практики приводить до висновку, що такими обставинами є перегляд рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами. Прикладом цього твердження є рішення Європейського Суду з прав людини у справі Справа «Желтяков проти України», згідно з поданою заявою, за номером 4994/04 [44].

А Львівський апеляційний господарський суд, у свою чергу, в Постанові від 13 червня 2017 року у справі № 914/2622/16 посилаючись на принцип «естопель», який означає категоричне заперечення такої поведінки сторони в процесі, якою вона перекреслює те, що попередньо було нею визнано в цьому та/або іншому судовому процесі, відмовив позивачеві у задоволенні позову про визнання правочину недійсним з огляду на те, що оспорювані угоди були визнані законними та правомірними [45].

Проаналізувавши вказані визначення, варто зазначити, що в поданому значенні принцип естопель має місце у цивільних та господарських відносинах.

Водночас, С. Рабовська наголошує на відсутності одноманітного визначення статусу естопеля у літературі, оскільки його називають то правилом, то принципом, то доктриною, то інструментом, що обумовлено використанням різних джерел, які віднесені як до приватного, так і публічного права та, зокрема, різних правових систем. З огляду на що стверджує, що для країн романо-германської правової системи така відсутність єдності до визначення естопеля є проблематичною, а його відносно широке використання у національній правозастосовчій практиці не сприяє утвердженню принципу правової визначеності за відсутності законодавчого врегулювання й виключно на здобутках практики, що тільки-но формується [5, с. 82]. Для підтвердження зазначеної тези, авторка наводить постанову Верховного Суду від 15 квітня 2020 р. у справі № 490/12988/14-ц, в якій Суд фактично встановив естопель,

аналізуючи процесуальну поведінку не сторін у справі, але суду першої інстанції: «Отже, процесуальна поведінка районного суду, яка по суті є процесуальним естопелем, недотримання судом вимог щодо змісту оскарженого рішення суду, помилкове і суперечливе роз'яснення, яке рішення суду ухвалене: заочне чи не заочне, зумовило й подальшу поведінку відповідача» [46; 5, с. 82].

Здійснюючи розгляд принципу естопель у контексті міжнародних відносин, доцільно звернутися до визначення, яке міститься у «Словнику міжнародного права», що визначає естопель як міжнародно-правову норму, зміст якої полягає у тому, що держава втрачає право посилається на підстави припинення, призупинення або недійсності міжнародних договорів, якщо вона, після того як їй стало відомо про факти, на які вона посилається, напевне, погодилась або має вважатися такою, що мовчазно погодилась з тим, що договір залежно від випадку є дійсним, зберігає силу або й далі діє [47; 1, с. 41].

У теорії права науковці, зокрема Р. Каламкарян та Ю. Мигачев, принцип естопель часто застосовують для визначення неприйнятності заперечення раніше зайнятої правової позиції суб'єктами міжнародних відносин щодо певного питання чи факту [48, с. 488].

Із аналізу наукових доробків та нормативних актів, що містять визначення поняття естопель, вбачається, що принцип естопель виникає між двома суб'єктами права та є заборобою для сторони договору заявляти протилежну позицію, що суперечить тій, яку вона прийняла і займає у процесі його укладення і виконання, з метою визнання такого договору недійсним. Також, варто зазначити, що дія вказаного принципу поширюється на результат конкретного недотримання правила послідовності у поведінці держави щодо міжнародних договірних зобов'язань, зокрема, предмета договору, форм і методів його виконання, а також всіх інших обставин, що впливають із змісту договору [3, с. 140].

З огляду на усе вищезазначене, можна резюмувати, що естопель є складним комплексним явищем, спрямованим не тільки на захист однієї сторони від недобросовісності іншої, а й на забезпечення в світовому товаристві

послідовної поведінки у зобов'язаннях та недопущення зловживання правом сторонами, оскільки зміст принципу естопель полягає в тому, що сторона угоди не повинна отримати перевагу від своєї непослідовної поведінки [1, с. 201].

Виключенням із цього правила є випадок, коли сторона, що порушила договір, не передбачала такого результату [26].

1.3 Роль та значення принципу естопель у міжнародному праві

В аспекті ролі та значення принципу естопель в міжнародних відносин необхідно зазначити, що аналіз ряду спеціалізованої літератури та наукових доробок фахівців, свідчить про те, що перш за все основна роль принципу естопель полягає у тому, що, на рівні із іншими принципами права, естопель є важливим складовим елементом системи правового регулювання суспільних відносин загалом та відносин, що мають місце на різних етапах укладання та виконання міжнародних комерційних контрактів, зокрема, таких як переддоговірний етап чи визначення засобів правового захисту [26]

Зазначене обумовлено насамперед тим, що стабільність та ефективність правового регулювання має вагомий вплив на розвиток відносин саме в правовій площині, тобто шляхом їх узаконення.

Аналогічною є думка А. Колодія, який стверджує, що регулятивність є однією з найсуттєвіших ознак принципів права [49], а також Г. Борисова, що підкреслював регулюючу роль принципів права, акцентуючи увагу на тому, що, врахування принципів у правозастосуванні є гарантією правильного тлумачення правових норм [50]. Крім того, І. Бахновська, зазначала, що принципи права є системою координат, вектором, що визначають напрямок розвитку правових відносин [51, с. 21].

Також слід також резюмувати, що регулююча роль принципів права та ефективність правового регулювання підтверджена і соціологічними дослідженнями, адже, відповідно до їх результатів, більшість членів суспільства

керується принципами у власній поведінці, з огляду на те, що зміст норм для них не завжди відомий [52, с. 72-73].

Аналіз зарубіжної літератури призводить до висновку, що роль принципу естопель реалізується через припис дотримання послідовності поведінки держав у зобов'язаннях, заборони протиріччя та заборони зловживання правами [53].

Також, варто зазначити, що не менш важливим в регулятивній ролі принципу естопель є припис дотримання добросовісності в повсякденних операціях [54], оскільки він є певним стандартом поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення [55].

Відтак, виступаючи елементом регулювання правовідносин естопель запобігає несправедливому відхиленню однієї сторони від раніше зайнятої позиції з певного питання факту чи права, прийнятої іншою стороною в якості основи для вчинення нею певних дій або утримання від них, яке, якщо воно не буде дотримано, буде діяти на шкоду іншій стороні [56]. Оскільки вищезгадані обставини є підставою для судового позову за порушення контракту.

Також, варто зазначити, що заборона відмови від раніше зайнятої позиції поширюється і на участь сторін в судовому розгляді. Так, сторонам заборонено відмовлятися від попередніх процесуальних дій та змінювати процесуальну поведінку на шкоду іншій стороні [57].

Відтак, слід підсумувати те, що регулятивна роль принципу естопель полягає у тому, що сторона за угодою не має права спочатку створювати у контрагента ілюзію добросовісності, а потім відступати від раніше зроблених нею заяв чи дій.

Поряд з цим, крім регулятивної ролі принцип естопель також виконує роль гарантування законності та правопорядку. Вказана роль принципу естопель гарантується судами та полягає у тому, що особу, яка відступила від раніше зроблених заяв, «зупиняють» у двох аспектах. Поряд з цим, роль досліджуваного принципу полягає у тому, що, сторона за контрактом, при зловживанні процесуальними правами іншою несумлінною стороною не може домагатися

судового захисту якщо її поведінка не була добросовісною, належною та послідовною. З цього правила стає зрозумілим, що будь-яка особа, яка бажає вимагати естопель, має подати заяву про факт порушення, яка повинна бути ясною і недвозначною, вільною, беззастережною і санкціонованою [1].

В цій площині доцільно провести паралель з доктриною, що має назву «доктрина чистих рук» [9]. Аналіз іноземних джерел свідчить про те, що в міжнародній судовій практиці є поширеним застосування цієї доктрини у позовах про відшкодування шкоди [58]. Зокрема судова система штату Каліфорнія в 1964 році застосувала захист «чистих рук» внаслідок порушення закону [59].

Інша сторона ролі принципу естопель полягає у тому, що поведінка сторони контракту, яка суперечить раніше прийнятому зобов'язанню не може служити основою для наступних дій цієї сторони в суді. Тому спроби довести допустимість своєї зміненої позиції визнаються судом неприйнятними.

Аналіз судової практики свідчить про те, що правовим наслідком недотримання стороною своєї позиції є те, що стороні буде відмовлено у можливості подавати докази або заборонено стверджувати юридичні факти, що суперечать її вихідній позиції, однак, можуть бути предметом розгляду суду. Інші процесуальні обмеження стосуються перешкоджання стороні відстоювати право чи претензію. Вважається, що ця сторона позбавлена права висувати певні пов'язані аргументи або вимагати певних пов'язаних прав [60].

Варто також зазначити, що в судовій практиці, зокрема й вітчизняній, зазначені обмеження застосовуються досить часто.

Так, Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду Постановою від 16 травня 2018 року у справі № 449/1154/14, дослідивши обставини справи, відмовив у задоволенні позову про звернення стягнення на предмет іпотеки, оскільки це суперечить захисту інтересів добросовісного іпотекодержателя, який покладався на дані реєстру прав на нерухомість, у якому містилася інформація про те, що житловий будинок перебував у власності іпотекодавця, і тому уклав договір іпотеки [61].

До того ж, правовим наслідком суперечливої поведінки може бути позбавлення права на судовий захист. За таких обставин суд в звичайному порядку відмовляє у провадженні за актом відповідної держави, що має спричинити негативні наслідки.

Як приклад вищезазначеного обмеження доцільно розглянути випадок, коли суд має залишити позов без розгляду, якщо в договорі є арбітражне застереження і відповідач до подання першої заяви по суті спору заперечив проти вирішення спору в господарському суді [29].

В цьому контексті, з аналізу міжнародних джерел стає відомим, що суд завжди намагатиметься зробити мінімум, необхідний для задоволення справедливості [40].

Враховуючи зазначене вище, варто резюмувати, що застосування принципу естопель забезпечує дотримання безпеки та дисципліни учасників процесу задля здійснення ефективного правосуддя.

Визначивши основну роль принципу естопель, слід резюмувати, що в контексті сучасних міжнародних відносин естопель є фактичним елементом захисту учасників правових відносин. Його значення полягає у запобіганні несправедливому відхиленню однієї держави від раніше зайнятої позиції з певного питання, факту чи права, прийнятої іншою державою в якості основи для вчинення нею певних дій або утримання від них, яке, якщо воно не буде дотримано, буде діяти на шкоду іншій державі [1, с. 3-4]. Відтак, через естопель відновлюється належна поведінка держави, оскільки держава не повинна отримати перевагу від своєї непослідовної та протиправної поведінки, що суперечить її попередній поведінці [62, с. 45].

Слід зазначити, що принцип естопель не застосовується до держави, що є стороною міжнародного контракту у випадку, якщо держава відкликала оферту до укладення договору, якщо повідомлення про відкликання буде одержано адресатом оферти до відправлення ним акцепту [63].

У контексті міжнародного контрактного права, принцип естопель відіграє важливе значення, скільки виступає в ролі такого механізму, який слугує

гарантом того, що у разі, якщо сторони уклали договір, в якому зафіксували певний стан справ (state of affairs), сторона такого договору не зможе стверджувати перед судом протилежне [64].

Поряд з цим, варто зазначити, що принцип естопель застосовується з урахуванням вимог публічного порядку (public policy) та обов'язкових норм права. Саме з причин публічного порядку, естопель не застосовується у випадках обману (fraud). Зрозуміло, що у випадку, коли сторона зумисне вказала неправдиву інформацію у договорі, принцип естопель не підлягає застосуванню, а сторону чекає відповідальність за обман (fraud).

Отже, за результатами проведеного аналізу питань, поставлених у рамках першого розділу кваліфікаційної роботи, можна дійти наступних висновків.

В договірних відносинах, які перетинають міжнародні кордони, забезпечити виконання міжнародного контракту силою закону неможливо, оскільки міжнародні відносини за своїм характером у той або інший спосіб пов'язані з правом декількох держав.

Важливе місце у врегулюванні міжнародних відносин, забезпеченні добросовісної поведінки суб'єктів міжнародного права та виконання умов міжнародних комерційних контрактів займають норми та принципи міжнародного права, одним з яких є принцип естопель.

Проаналізувавши ряд наукових доробків, судової практики та нормативно-правових актів, що містять відомості про історію виникнення, становлення та розвитку принципу естопель в міжнародному праві, а також надають визначення поняття принципу «естопель», ми встановили, що термін «естопель» бере свій початок з англосаксонської системи права як заборона, що перешкоджає учаснику відносин змінити свою думку, позицію, поведінку, а також позбавляє сторону можливості використовувати факти у якості виправдання під час судового розгляду, тобто позбавляє права на заперечення.

Щодо застосування принципу естопель в контексті міжнародного права, то дослідження наукової літератури дало можливість зробити висновок, що вже з

середини XIX століття до активного використання концепції естопеля в міжнародних судах та арбітражних трибуналах почали закликати англійські та американські юристи.

З огляду на проведений аналіз судової практики, можна зробити висновок, що вже в XIX столітті принцип естопель застосовувався міжнародними судовими установами, зокрема при розгляді справи про храм Преах Віхеар між Королівством Тайланд та Королівством Камбоджа.

Поряд з цим, на підставі аналізу наукових праць було подано характеристику основних видів застосування та напрямів розвитку принципу естопель у міжнародному праві. В цьому контексті слід зазначити, що різноманітність у застосуванні принципу естопель пояснюється тим, що його підстави можуть відрізнятися залежно від конкретних правовідносин між сторонами. В англійському загальному праві найбільшого поширення зазнав *estoppel by representation* та подальше застосування у міжнародному праві, що підтверджується тим фактом, що принцип естопель в міжнародному праві відображається найбільш близько саме до *equitable estoppel* або *estoppel by representation*. Водночас, варто зауважити, що деякі види принципу естопель не знайшли свого застосування у міжнародному праві.

Було проаналізовано доктрину *venire contra factum proprium*, яка є європейським аналогом створеного англійським правом справедливості принципу естопель та застосовується у країнах романо-германської правової сім'ї та визначено основні її елементи, якими є первісна поведінка сторони, суперечлива поведінка, недобросовісність та шкода.

Щодо ролі принципу естопель в міжнародному праві в умовах сьогодення, слід резюмувати, що естопель є абсолютно самостійним принципом права і входить в систему джерел міжнародного права.

Слід зазначити, що естопель виступає елементом регулювання правовідносин. З огляду на це, можна дійти до висновку, що роль та значення принципу естопель зводяться до того, що вказаний принцип запобігає несправедливому відхиленню однієї держави від раніше зайнятої позиції з

певного питання факту чи права, прийнятої іншою державою в якості основи для вчинення нею певних дій або утримання від них, яке, якщо воно не буде дотримано, буде діяти на шкоду іншій державі. Також, варто зазначити, що естопель є підставою для судового позову за порушення контракту.

Доцільно стверджувати, що застосування принципу естопель забезпечує дотримання безпеки та дисципліни учасників процесу задля здійснення ефективного правосуддя, оскільки сторона, яка вчиняє дії, що суперечать її попередній позиції, на шкоду іншій стороні, не повинна отримувати переваги від своєї непослідовної поведінки й така поведінка повинна бути заборонена.

РОЗДІЛ 2

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИНЦИПУ ЕСТОПЕЛЬ

2.1 Нормативне закріплення принципу естопель у міжнародному праві

Принцип естопель як принцип міжнародного права є одним з важливих аспектів міжнародних відносин і відображає загально визнаний принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань. У міжнародному праві цей принцип закріплює те, що держава не може діяти в спосіб, який суперечить позиції, яку вона займала раніше. Це стосується різних аспектів міжнародних відносин, включаючи укладання міжнародних договорів, розв'язання міжнародних спорів та здійснення інших дій на міжнародній арені.

Принцип естопель є одним з найпотужніших інструментів, який можна знайти в будь-якій системі судової практики. Цей принцип, у різних формах, визнаний у всіх системах приватного права, і це визнання розповсюджується і на міжнародну сферу. Немає сумніву, що естопель є загальним принципом міжнародного права [3, с. 140].

Зокрема, естопель висвітлюється в практиці Міжнародного Суду, рішення та практика якого щодо принципу естопель мають велике значення для розвитку та розуміння цього принципу в міжнародному праві. Вони слугують прикладом застосування принципу естопель в конкретних міжнародних спорах та справах.

В цьому контексті слід зазначити, що принцип естопель є приватним проявом загально визнаного принципу міжнародного права – добросовісного виконання зобов'язань за міжнародним договором, який виник у формі міжнародно-правового звичаю «*pacta sunt servanda*» (угоди повинні виконуватися) [1, с. 121], та закріпленій у п. 2 ст. 2 Статуту Організації Об'єднаних Націй (далі – Статут ООН), відповідно до якого «усі Члени Організації Об'єднаних Націй добросовісно виконують узяті на себе за цим Статутом зобов'язання, щоб забезпечити їм усім у сукупності права й переваги, що випливають із належності до складу Членів Організації» [65]. Тобто, Статут

ООН визначає обов'язок держав діяти відповідально та добросовісно у виконанні своїх міжнародних зобов'язань, що включає в себе врахування принципу естопель при укладанні та виконанні міжнародних договорів [66].

Варто зазначити, що окрім Статуту ООН, вказаний принцип також закріплений в Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН 1970 р. та Заключному акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р. Цей принцип має важливе значення для підтримки стабільності та передбачуваності у міжнародних відносинах. Він сприяє запобіганню конфліктів та розбіжностей між державами, а також забезпечує зміцнення довіри та співпраці на міжнародному рівні. При цьому, принцип естопель зобов'язує держави дотримуватися своїх попередніх зобов'язань та утримуватися від зміни своїх позицій без вагомих обґрунтувань. З огляду на зазначене, принцип естопель є важливим інструментом у практиці міжнародного права, який сприяє стабільності, довірі та ефективності у міжнародних відносинах, тому його врахування та дотримання державами є важливою передумовою для мирного та конструктивного співробітництва на світовій арені.

У контексті естопеля, як принципу міжнародного права, широке розуміння цього поняття зводиться до заборони особі, що вчинила певні дії або заяви, в подальшому заперечувати чи відкидати ці дії чи заяви з метою отримання вигоди. Якщо одна сторона своєю поведінкою створює основи для іншої сторони вірити певним фактам і відповідно до цього вчиняти певні дії, то перша сторона не може потім використовувати ці факти для своєї вигоди в рамках судового процесу. Тобто, така сторона втрачає право виправдовувати свої дії в суді, оскільки вони протирічать її попереднім заявам або діям [3, с. 140].

Щодо нормативного закріплення визначення поняття «естопель» у міжнародному праві, термін «естопель» міститься у Віденській конвенції про право міжнародних договорів 1969 року. Згідно зі статтею 45 Віденської конвенції, естопель - це втрата державою права посилалися на підставу недійсності або припинення договору, виходу з нього або зупинення його дії,

якщо, після того як стало відомо про факти, держава, напевне погодилась, що договір, залежно від випадку, є дійсним, зберігає чинність або й далі діє; або вона повинна з огляду на її поведінку вважатись такою, що мовчазно погодилась з тим, що договір, залежно від випадку, є дійсним, зберігає чинність або й далі діє [67]. Це стосується випадків, коли держава своєю поведінкою виражає згоду або погоджується з дійсністю чи дієздатністю договору, не заявляючи про нього застережень. У такий спосіб естопель відображає принцип взаємовідповідальності та прозорості в міжнародних відносинах, сприяючи уникненню непорозумінь та забезпеченню стабільності у міжнародних договірних відносинах [66].

Вказане тлумачення принципу естопель виникло внаслідок розгляду Міжнародним судом ООН спору між Федеративною Республікою Німеччиною та Нідерландами й Данією щодо встановлення меж континентального шельфу. Так, у справі про континентальний шельф Північного моря від 20 лютого 1969 року стверджувалося, що без офіційного приєднання до міжнародної угоди визнання її обов'язковості для держави є проблематичним. Лише послідовний курс дій може мати обов'язкові наслідки для держави, яка не підписала угоду [68].

Принцип естопель є ключовим компонентом міжнародного права і відображається у різних міжнародних документах та договорах. Цей принцип також сприяє утвердженню стабільності та остаточності рішень. У міжнародному праві такий принцип зазвичай закріплюється відповідними нормативними актами. Наприклад, згідно зі Статутом Міжнародного Суду ООН, рішення Міжнародного Суду є остаточним і безапеляційним, Конвенція Міжнародного центру з врегулювання інвестиційних спорів передбачає обов'язковість рішень арбітражного трибуналу, а Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод забезпечує, що рішення Європейського Суду з прав людини є остаточними. Також правила міжнародного комерційного арбітражу – Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ – передбачають, що рішення арбітражного трибуналу є обов'язковим для сторін. Тобто, вказаний принцип

сприяє запобіганню конфліктів та розбіжностей між державами, а також забезпечує зміцнення довіри та співпраці на міжнародному рівні. При цьому, принцип естопель зобов'язує держави дотримуватися своїх попередніх зобов'язань та утримуватися від зміни своїх позицій без вагомих обґрунтувань.

З огляду на зазначене, принцип естопель є важливим інструментом у практиці міжнародного права, який сприяє стабільності, довірі та ефективності у міжнародних відносинах. Його врахування та дотримання державами є важливою передумовою для мирного та конструктивного співробітництва на світовій арені.

Також чітке формулювання принципу естопель, у контексті міжнародних відносин, закріплене у зводі загальних норм для міжнародних договорів, що має назву Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА (далі – Принципи УНІДРУА). Відповідно до зазначеного нормативного акта, зокрема статті 1.8 Принципів УНІДРУА, яка має назву «Inconsistent behaviour», зміст досліджуваного нами принципу полягає у забороні стороні за договором діяти всупереч із тією позицією (розумінням), яку вона довела до відома іншої сторони, та на яку покладалась така інша сторона, якщо останній стороні, яка своїми діями розсудливо покладалась на вказану позицію, було спричинено шкоду. Розуміння сторони, відповідно до вказаної статті 1.8 Принципів УНІДРУА, може виникнути з різних факторів, наприклад, поведінки або запевнення (representation). Навіть мовчання може породити розуміння сторони, якщо така сторона очікувала, що інша сторона висловиться аби виправити помилку, про яку їй відомо, або непорозуміння, на яке інша сторона покладається. Тлумачення статті 1.8 Принципів УНІДРУА дозволяє зрозуміти, що раніше вчинена дія не може повністю зупинити сторону від іншої дії, що їй суперечить, а також не означає, що сторона не може міняти думку, позицію чи поведінку [53].

Варто зазначити, що принцип естопель не спрямований на обтяження сторони у зв'язку з її попередньою поведінкою, а лише спрямовує сторону на вчинення добросовісних дій. Добросовісною дією сторони буде повідомлення

свого контрагента, що така сторона планує змінити свою позицію чи поведінку, або повідомлення, що її контрагент допустив помилку і не повинен покладатись на такі твердження тощо [53].

Наближене формулювання міститься у Модельних правилах європейського приватного права. Принцип естопель закріплений у статті, що стосується добросовісності та чесної ділової практики. Раніше вважалось, що немає необхідності прямого закріплення принципу *venire contra factum proprium* у Модельних правилах європейського приватного права, адже побутувала думка, що достатньо загального принципу добросовісності та чесної ділової практики, аби досягти того ж результату. Проте, згодом принцип естопель все ж знайшов пряме відображення у Модельних правилах європейського приватного права. Так, частина 2 статті I.-1:103 стверджує, що поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діючи собі на шкоду, розумно покладалась на них [69].

Слід зауважити, що відповідно до міжнародного права, естопель може виступати як засіб заборони стороні виступати з протилежною позицією в питаннях, які були раніше визнані або вирішені. Вказане сприяє уникненню непорозумінь та забезпечує стабільність у міжнародних відносинах [66].

Крім того, естопель може використовуватися як засіб захисту в міжнародних судових процесах, де сторона спирається на попередні дії або відомості, які були прийняті або визнані, що може допомогти уникнути маніпуляцій та забезпечити чесність та прозорість інтернаціональних судових процесів. Поряд з цим, застосування принципу естопель в міжнародних судових та арбітражних органах допомагає забезпечити послідовність і стабільність в прийнятті рішень. Це сприяє зміцненню довіри до міжнародного правосуддя та забезпечує дотримання принципів справедливості та рівності перед законом у міжнародних справах.

Естопель, як принцип недопущення заперечень, є важливою концепцією у контексті укладення та виконання договорів. У договірних відносинах естопель

відіграє роль механізму, який запобігає сторонам змінювати свої позиції або заперечення у певних обставинах. Цей принцип базується на принципах справедливості та добросовісності у виконанні договорів. У договірних актах він виходить за рамки простого запобігання відмові від виконання умов чи заперечення фактів, зазначених у попередніх договірних відносинах. Принцип естопель передбачає утримання сторін від будь-яких змін своїх позицій, що можуть призвести до недобросовісних наслідків для іншої сторони.

Згідно зі статтею 31 щодо виконання договору, сторона не може використовувати свою помилку укладення договору, якщо ця помилка сталася через її вину і була очевидною для іншої сторони. Це забороняє стороні договору виправляти свої недоречності, які можуть бути шкідливими для іншої сторони, після укладання угоди. У свою чергу, згідно зі статтею 61 про зміну договору, сторона не може посилається на свою помилку у згоді на зміну договору, якщо ця помилка була наслідком її вини та була очевидною для іншої сторони. Цей принцип запобігає стороні договору відмовлятися від своєї згоди на зміну, яка може бути базована на її попередніх діях [27]. У такий спосіб Віденська конвенція встановлює прозорі правила, які мають захистити інтереси сторін у міжнародних договорах, запобігаючи використанню помилок або недоречностей для отримання невігідних переваг.

Для визначення обсягу та застосування принципу естопель у договірних відносинах важливо ретельно проаналізувати мову договору, дії сторін, а також звичайну практику у галузі. Чітке визначення обов'язків та відповідальності у договорі може допомогти уникнути спорів та незгодженостей, пов'язаних з естопелем. Наприклад, якщо у договорі чітко визначені умови поставки товарів за певною ціною і зазначений строк поставки, одна зі сторін не може пізніше відмовитися від цих умов або змінити їх, якщо це не передбачено самим договором або не виникли певні непередбачувані обставини.

Також важливо враховувати, що естопель може бути застосований не лише до письмових угод, але й до усних домовленостей та дій сторін, що підтверджують їх згоду на певні умови. Наприклад, якщо сторона вже розпочала

виконання деяких умов договору, це може бути розглянуто як підтвердження її згоди на ці умови, і вона не може пізніше відмовитися від них без належних підстав [70].

Естопель в звичаєвих нормах відіграє важливу роль у формуванні та збереженні стійких міжособистісних відносин у різних суспільствах. Цей принцип може мати різноманітні вираження залежно від культурних, соціальних та історичних аспектів. Зазвичай естопель у звичаєвих нормах використовується для забезпечення стабільності у взаємодії між людьми та вирішення конфліктів. В багатьох культурах естопель втілюється у понятті честі та репутації. Вказане означає, що коли людина дала слово або обіцянку, вона зобов'язана виконати їх, а відмова від зазначеного може призвести до втрати довіри та поваги у спільноті.

Естопель у звичаєвих нормах часто проявляється через встановлення взаємних зобов'язань між людьми. Наприклад, якщо одна особа надала допомогу або послугу іншій, остання вважається зобов'язаною віддячити в майбутньому аналогічною допомогою або послугою. Це сприяє дотриманню взаємопідтримки та солідарності в спільноті [71].

Як зазначає А. Мануїлова, практика застосування односторонніх актів є досить поширеною для регулювання міжнародних відносин. Водночас, попри їх важливе значення, вони все ж залишаються одними з найменш вивчених у науці міжнародного права. Про значення цієї проблеми свідчить, зокрема, те, що «за рішенням Генеральної Асамблеї ООН Комісія міжнародного права ООН включила відповідну тему в програму своєї роботи. За своєю юридичною природою і за формою вони дуже різноманітні. З урахуванням цього багато урядів у відповідях на запит Комісії висловили думку про неможливість вироблення єдиних правил для всіх видів односторонніх актів» [1, с. 78].

Щодо односторонніх актів, можна стверджувати, що останнім часом спостерігається зростаюча роль односторонніх юридичних актів держав у формуванні міжнародного права. Вказане підтверджується сучасною практикою держав, оскільки односторонні акти стали важливим інструментом у сфері міжнародних відносин та правотворчості, дозволяючи державам створювати

права та обов'язки, необхідні для регулювання їхніх взаємин. Хоча такі акти можуть не бути визнані Статутом Міжнародного Суду ООН, вони є необхідною складовою процесу формування та впровадження норм міжнародного права [72].

Слід зазначити, що односторонні акти можуть включати в себе такі документи, як декларації, проголошення, а також рішення або резолюції, прийняті державами в міжнародних організаціях. Вони можуть мати різні форми та правову силу, але їхня важливість полягає у тому, що вони визначають позиції держав і формують міжнародні норми, які можуть впливати на подальші дії та відносини між країнами [73].

Поняття односторонніх актів у міжнародному праві відрізняється від міжнародних договорів, оскільки вони виходять від індивідуальної волі держави та не потребують згоди інших сторін. Суть одностороннього акту полягає у тому, що він є виявом волевиявлення лише однієї держави, і його дійсність та наслідки не залежать від згоди або участі інших суб'єктів міжнародного права. Водночас, такі акти можуть мати правові наслідки, які відповідають виявленій волі держави і не створюють обов'язків для інших суб'єктів. При цьому, односторонні акти можуть бути правомірними і протиправними, що обумовлює настання різних правових наслідків. Зокрема, правомірне одностороннє припинення двостороннього договору веде до втрати останнім своєї юридичної сили, а неправомірне одностороннє припинення такого ж договору тягне за собою відповідальність за порушення принципу добросовісного дотримання міжнародних договорів [1, с. 79].

У цьому контексті слід зазначити, що односторонні акти держав виступають у якості міжнародно-правових актів і мають різноманітні характеристики, які їх визначають. Наприклад, рішення Міжнародного Суду у справі про ядерні випробування свідчить про те, що держава, видаючи такий акт, бере на себе певні зобов'язання, які мають бути сприйняті згідно з його дійсними формулюваннями. Отже, важливо враховувати всі аспекти міжнародно-правового акта, коли під час розгляду поняття односторонніх актів у міжнародному праві [71].

Водночас, важливо відрізнити односторонній акт від інших односторонніх дій, які можуть мати місце в міжнародному праві. Деякі односторонні дії можуть бути звичайними юридичними фактами, але не мати статусу міжнародно-правового акта через відсутність волевиявлення або нездатність самостійно викликати наслідки [1, с. 78]. Наприклад, рішення про розрив дипломатичних відносин або оголошення війни можуть бути такими односторонніми діями, але вони вже включені в міжнародне право через інші правові акти, а не через самостійне визнання держави.

Односторонні акти у міжнародному праві, подібно до двосторонніх та багатосторонніх зобов'язань, є проявом поведінки держав і підпадають певному регулюванню, подібно до інших юридичних актів. Як і у випадку договорів, де остаточним джерелом права є угода або згода двох або більше держав, у випадку одностороннього акту також вирішальним є прояв волі. Цей принцип відображено у визначенні Постійної палати міжнародного правосуддя у справі Вімблду, де зазначено, що «здатність приймати міжнародні зобов'язання є атрибутом державного суверенітету» і може застосовуватись однаково до односторонніх і договірних зобов'язань [74].

Існують спроби пояснити обов'язковий характер як односторонніх, так і договірних зобов'язань, ґрунтуючись на автономії волі, вираженої суверенною державою або іншим суб'єктом міжнародного права. Водночас, слід зазначити, що хоча принципи добросовісності (*pacta sunt servanda*) можуть регулювати виконання зобов'язань, вони не можуть самостійно обґрунтувати обов'язковий характер зобов'язання на момент його утворення. Зазначається, що саме в процесі виконання зобов'язання можна виявити його обов'язковий характер, але це є лише однією з умов його дійсності. Обов'язковий характер взятих на себе зобов'язань може бути підтверджений об'єктивним принципом добросовісності та іншими принципами, які впливають з цього принципу [75].

Поряд з цим, варто звернути увагу на відсутність в доктрині єдиного розуміння співвідношення інститутів односторонніх актів держав та принципу естопель, що обумовлено різними підходами до розуміння правової природи

односторонніх актів у англосаксонській та романо-германській правових системах [1, с. 85]. Деякі вчені їх ототожнюють, а деякі навпаки розмежовують. Так, наприклад, М. Байерс стверджує щодо дії односторонніх актів та принципу естопель у схожий спосіб [76, с. 107-108] А. П. Рубін, у свою чергу, висловлював думку щодо можливості ототожнення цих двох інститутів на підставі загальних характеристик, притаманних інститутам односторонніх актів держав та принципу естопель [77, с. 10]

Водночас, інша категорія вчених не погоджується з таким ототожненням зазначених інститутів та наголошує на необхідності їх розмежування. Наприклад, на думку Е. Пекур Грасія, правова природа односторонніх актів та інших правових матерій відрізняється, адже саме намір держави взяти на себе одностороннє зобов'язання є ключовим елементом при визначенні правових наслідків таких односторонніх актів [78, с. 103]. А Ж. П. Жаке, наголошує на тому, що різниця між вказаними інститутами полягає, насамперед, в первинності юридичної сили, тобто він проводить чітке розмежування між первинним характером юридичної сили односторонніх актів та вторинним характером естопелю. При цьому, він підкреслює, що юридична сила односторонніх актів впливає безпосередньо з наміру держави, а намір держави є ключовим фактором при визначенні правових наслідків односторонніх актів, в той час, як естопель ґрунтується на принципі добросовісної поведінки та захищає інтереси третіх держав, а юридичні наслідки естопелю ґрунтуються на подальших діях третіх держав, які покладались на попередню поведінку першої держави та зазнали збитків через її зміну [79, с. 335-336].

Тобто, попри наявність певних схожих рис між інститутом односторонніх актів держав та принципом естопель, все ж ці інститути не можна ототожнювати, оскільки односторонні акти держави ґрунтуються на чіткому намірі держави створити нові правововідносини та взяти на себе в односторонньому порядку міжнародно-правові зобов'язання. В той же час, ситуація естопеля виникає, коли держава втрачає можливість відмовлятися від своєї попередньої позиції, яка призвела до виникнення прав у третіх сторін [80, с. 23]. Із зазначеного слідує, що

держава виступає з одностороннім правовим актом з наміром встановити нові правові відносини, а естопель, у свою чергу, не утворює нових прав або обов'язків, а лише встановлює неможливість посилається на вже існуючі права та обов'язки [81, с. 5].

При цьому, необхідно акцентувати на наявності шкоди, яка має бути нанесена державі у зв'язку зі зміною іншою державою своєї попередньої позиції, як необхідному елементі для встановлення естопеля. Так, наприклад, Д. В. Бауєтт акцентує увагу на важливості дотримання принципу послідовності в поведінці сторін, відповідно до якого право зобов'язує сторони не змінювати свою позицію, якщо це може зашкодити іншій стороні, яка покладалась на їх слова або дії [82].

Р. А. Каламкарян також вважає, що шкода, завдана одній із сторін, є ключовим елементом принципу естопель та його невід'ємною складовою. На думку Р. А. Каламкаряна, принцип естопель має юридичні наслідки лише тоді, коли треті сторони, які покладались на поведінку певної держави, зазнають збитків через зміну її позиції. Тобто, естопель застосовується не лише у випадках, коли держава відмовляється від раніше прийнятої позиції, але й коли такі дії завдають шкоди іншим державам [48, с. 623].

Щодо односторонніх актів держав, слід звернути увагу на відсутність потреби встановлювати чи доводити наявність шкоди. Ключовим фактором при визначенні обов'язковості такого одностороннього акту є принцип добросовісності, який зобов'язує держави дотримуватися всіх взятих на себе міжнародних зобов'язань незалежно від їх джерела. У такий спосіб, наявність чи відсутність збитків, які зазнали в результаті порушення таких актів, не впливають на юридичну силу односторонніх актів держав [1, с. 89].

Отже, підсумовуючи співвідношення інститутів односторонніх актів держав та принципу естопель, на нашу думку, в цьому контексті вбачається слушною думка А. Мануїлової, яка зазначає, що односторонні акти держав дійсно можуть привезти до ситуації естопеля, проте його застосування повинно мати обмежений характер. Враховуючи, що односторонні акти можуть

самостійно створювати міжнародні зобов'язання, які мають дотримуватися з огляду на принцип добросовісності незалежно від наявності завданої шкоди, та особлива роль, яку відіграє волевиявлення у встановленні юридичного зобов'язання за допомогою одностороннього акту, звернення до естопеля для обґрунтування юридичної сили таких актів не вбачається необхідним. У такий спосіб, можна дійти до висновку про опосередковане відношення принципу естопель до суто односторонніх актів, а принцип естопель у такому разі може виступати як один із видів прояву юридичних наслідків, які викликані суто односторонніми актами [1, с. 89].

2.2 Зв'язок принципу естопель з іншими принципами міжнародного права

Принцип естопель базується на принципах добросовісності, справедливості та послідовності. Відіграючи важливу роль в системі міжнародного права та міжнародного правопорядку, принцип добросовісності пов'язаний з принципом справедливості та інститутом естопеля. У свою чергу, принцип справедливості, які і принцип добросовісності, належить не лише до загальних принципів права, а й до основних імперативних принципів права [48, с. 68-69]. Визнаючи взаємозалежність прав і зобов'язань, принцип добросовісності встановлює розумні межі прав, забезпечує гармонію в міжнародному правопорядку, вносячи в процес використання права такі якості, як чесність, розумність, взаємність, він забезпечує належне та послідовне функціонування всієї міжнародно-правової системи на основі принципу справедливості [48, с. 72].

Як слушно зазначає А. Мануїлова, передбачуваність поведінки держав підтримується внаслідок дотримання державами послідовності у своїй позиції щодо певних фактичних або юридичних ситуацій, що передбачає вони повинні заздалегідь повідомляти про будь-які зміни в своїй позиції, які можуть вплинути на законні права та інтереси інших держав шляхом обов'язкової нотифікації передбачуваних змін в їх міжнародно-правової позиції. В цьому контексті

принцип добросовісності також відіграє важливу роль, оскільки, якщо держава діє недобросовісно і змінює свою позицію, це може завдати шкоди іншій державі, яка покладалась на її попередню позицію, що тягне за собою порушення принципу добросовісності в поведінці одного суб'єкта міжнародного права як наслідок його непослідовності, що призводить до виникнення естопеля [1, с. 120-121].

Поряд з цим, суперечливість в поведінці одного суб'єкта права, яка завдає шкоди іншому суб'єкту права (який проявляє законну довіру до зайнятої юридичної позиції першого суб'єкта), являється несумісним з принципом добросовісності. Принцип добросовісності забороняє державі заперечувати ту юридичну ситуацію, в створенні якої вона прямо брала участь і законність якої була нею визнана в явній формі або в силу поведінки. Водночас, принцип послідовності у формі *allegas contraria non audiendus est* приписує, що в контексті тісного взаємозв'язку суб'єкти світового товариства повинні дотримуватися певного ступеню послідовності в манері поведінки [1, с. 128, 131, 121].

В цьому контексті слід зазначити, що принцип естопеля є еманациєю принципу добросовісності, заснований на такому припущенні: якщо один суб'єкт вчинив певні дії, покладаючись на завірення або поведінку іншого суб'єкта, то цей інший суб'єкт не повинен змінювати свою первісну позицію, на яку покладался перший суб'єкт [83, с. 226].

Водночас, принцип добросовісності в аспекті ситуації естопеля сприяє забезпеченню принципу справедливості, оскільки дотримання державою своїх зобов'язань є запорукою створення справедливого міжнародного правопорядку. Вказаний принцип є важливим не лише в договірному праві, але й в будь-яких інших юридичних ситуаціях, які виникають внаслідок дій держав, незалежно від того, чи ґрунтуються вони на міжнародно-правовому акті. Поряд з цим, принцип добросовісності є основою естопеля, що підтверджується тим фактом, що порушення принципу добросовісності в заявах або поведінці держави, яка характеризується непослідовністю її позиції, створює ситуацію естопеля: держава не має права вдаватися до будь-яких дій, які були б несумісні з її

попередніми актами або поведінкою. Встановлюючи необхідність дотримання послідовності в публічних заявах і поведінці держави, принцип добросовісності постає як вимога, яка лежить в основі принципу естопель [48, с. 73].

Міжнародний характер принципу добросовісності підтверджується практикою міжнародних судів та арбітражів. Зазначеною практикою, з урахуванням принципу добросовісності, була сформована норма, яка має значне теоретичне значення для сучасного права міжнародних договорів: принцип добросовісності, що регулює виконання договірних зобов'язань, накладає обмеження загального порядку на всі права держави, коли вона бере на себе договірні зобов'язання. Жодне з цих прав не може бути реалізовано в спосіб, несумісний з добросовісним виконанням прийнятих зобов'язань, а будь-яке невиконання договірних зобов'язань, згідно з принципом добросовісності, неминуче призводить до застосування відповідних санкцій [1, с. 126-127].

Р. А. Каламкарян і Ю. І. Мігачев, розглядаючи значення принципу добросовісності щодо принципу естопель, констатують його двоєдину роль, про що свідчить той факт, що принцип добросовісності забезпечує захист правомірних інтересів держави, яка на основі цього принципу довірилася заявам та поведінці протилежної сторони, та те, що принцип добросовісності вимагає від держави, суперечливими заявами та поведінкою якої створена ситуація естопель, дотримуватися послідовності у своїх діях і тим самим (суворо на основі вказаного принципу) дотримуватися своєї позиції у відносинах з іншими державами. Тобто, вказане свідчить про те, що принцип добросовісності становить основу принципу естопель [48, с. 74].

Попри наявність тісного зв'язку між принципами добросовісності та естопель, все ж мають місце певні суперечності між ними. Так, принцип добросовісності вимагає від держав послідовної поведінки, тоді як принцип естопель передбачає санкції за її порушення. У разі порушення принципу добросовісності держава втрачає можливість звернутися до суду за захистом своїх суб'єктивних прав. Суд же визнає неприпустимими (не приймає до розгляду) будь-які позови щодо захисту юридичних прав, які ґрунтуються на

поведінці, що явно суперечить попередній активній (або пасивній) позиції держави [84, с. 15].

Р. А. Каламкарян і Ю. І. Мігачев стверджують, що принцип естопеля має самостійне значення, визнане доктриною, судами та арбітражною практикою міжнародного права, та не залежить від принципу добросовісності. Вказаний принцип застосовується в усіх галузях права, виступаючи не лише як процедурне правило судово-арбітражного провадження, а й як матеріально-правовий принцип. Із загального принципу права, яким його визнає більшість юристів-міжнародників, принцип естопеля, завдяки судово-арбітражній практиці, еволюціонував у всезагальний (універсальний) звичай [48, с. 617].

Підсумовуючи усе вищезазначене, можна дійти до висновку, що принцип добросовісності, що лежить в основі інституту естопеля, та спрямований на забезпечення послідовності дій держави, у випадках коли держава не дотримується взятих на себе зобов'язань. Вказаний принцип зобов'язує державу неухильно дотримуватися позиції, яку вона продемонструвала у своїх заявах та поведінці. Підґрунтям для цього слугує довіра, яку інші держави-члени міжнародного співтовариства надають їй на добросовісній основі. Завдяки принципу добросовісності підтримуються довірчі відносини між державами, що є однією з його найважливіших характеристик [1, с. 139].

Як вже зазначалося, принцип естопель як принцип міжнародного права є одним з важливих аспектів міжнародних відносин і відображає загально визнаний принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань за договором, який виник у формі міжнародно-правового звичаю «*pacta sunt servanda*» й відображається нині у багатьох двосторонніх та багатосторонніх міжнародних угодах [1, с. 121]. У свою чергу, принцип добросовісного виконання зобов'язань є одним із основних принципів міжнародного права, який визначає зобов'язання держав діяти відповідально та добросовісно виконувати свої міжнародні зобов'язання. Тобто, вказаний принцип виступає як гарантія забезпечення стабільності взаємовідносин та довіри в міжнародному співтоваристві.

Міжнародні договори, які є основою міжнародного права, зазвичай передбачають зобов'язання для держав щодо вчинення певних дій або утримання від їх вчинення. Принцип добросовісного виконання зобов'язань вимагає, щоб держави дотримувалися усіх своїх зобов'язань, включаючи їх повне та своєчасне виконання [85].

В цьому контексті слід зазначити, що принцип естопель може застосовуватись з метою забезпечення добросовісного виконання зобов'язань, взятих на себе державами, що передбачає, зокрема, утримання від будь-яких дій, які можуть перешкоджати або порушувати виконання їхніх міжнародних зобов'язань. Як приклад, можна навести Женевські конвенції про захист цивільних осіб під час війни є одними з найважливіших документів міжнародного гуманітарного права, що встановлюють стандарти захисту осіб, які не беруть участі в бойових діях під час конфліктів. Вказані конвенції передбачають конкретні зобов'язання для держав-учасниць, спрямовані на захист мирного населення від наслідків воєнних дій [86].

Добросовісне виконання цих зобов'язань охоплює багато аспектів. Насамперед, це включає прийняття відповідних законів і політичних рішень для забезпечення виконання стандартів, встановлених у Женевських конвенціях. Наприклад, держави повинні розробляти національні законодавчі акти, які відображають принципи та норми міжнародного гуманітарного права і забезпечують їх виконання на внутрішньому рівні.

Поряд з цим, добросовісне виконання зобов'язань передбачає практичне застосування цих норм, що означає, що держави повинні розробляти та впроваджувати конкретні програми, проекти та заходи для забезпечення захисту цивільного населення від можливих наслідків війни. Такими заходами можуть бути, наприклад, будівництво укриттів, надання медичної та гуманітарної допомоги, а також розробку системи захисту прав людини під час конфліктів.

Слід зазначити, що Договір про нерозповсюдження ядерної зброї є одним з найважливіших міжнародних договорів, спрямованих на запобігання поширенню ядерної зброї та стимулювання роззброєння. Вказаний Договір

передбачає ряд зобов'язань для держав-учасниць з метою обмеження розробки, випробувань та розповсюдження ядерної зброї [87].

Дотримання цього Договору вимагає не лише технічних заходів для забезпечення безпеки ядерних об'єктів, таких як ядерні атомні електростанції та депозитарії ядерних матеріалів, але і здійснення дипломатичних зусиль для підтримки принципу нерозповсюдження ядерної зброї [88]. Тобто, із зазначеного слідує, що держави-учасниці повинні активно сприяти міжнародним ініціативам і договорам, спрямованим на запобігання поширенню ядерної зброї, та вживати заходів для забезпечення дотримання цих зобов'язань. Наприклад, вони можуть підтримувати роботу Міжнародного агентства з атомної енергії та інших міжнародних організацій, що спеціалізуються на контролі ядерної безпеки та нерозповсюдження ядерної зброї.

Крім того, держави-учасниці вказаної Угоди повинні активно співпрацювати одна з одною для вирішення питань, пов'язаних з ядерною безпекою та нерозповсюдженням ядерної зброї, що може включати обмін інформацією, спільні ініціативи з роззброєння, а також участь у міжнародних договорах та домовленостях, спрямованих на підтримку цілей Договору про нерозповсюдження ядерної зброї.

В контексті принципу добросовісного виконання зобов'язань за міжнародним договором, приватним проявом якого є принцип естопель, можна навести справу, розглянуту в рамках арбітражу Internationales Schiedsgericht der Bundeskammer der gewerblichen Wirtschaft of Austria у 1994 році. У цій справі між австрійським продавцем та німецьким покупцем був укладений договір купівлі-продажу листового прокату. Сторони домовилися про поставки товару частинами «FOB Rockstock», спеціально упакований для експорту. Однак після отримання перших двох поставок покупець перепродав товар бельгійській компанії, яка відправила його португальському виробнику. Португальська компанія відмовилася прийняти товар через виявлені дефекти. Німецький покупець звернувся до австрійського продавця з проханням відшкодувати збитки в результаті цього невдачного трансферу. Під час розгляду справи арбітр

встановив, що покупець не виконав своїх договірних зобов'язань, пов'язаних з оглядом товару та повідомленням про його невідповідність. Однак продавець відмовився посилаючись на це порушення, як правило, зазначене в угоді. Відповідно до статті 7 (2) Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів, арбітр вважав, що несвоєчасне звернення до права відмови є порушенням, але це порушення не має вагомого значення через невикористання права відхилити скаргу покупця відразу після її надходження. Отож, застосовуючи статтю 7 (2) та посилаючись на статті 16 (2) b і 29 (2) вказаної Конвенції, арбітр постановив, що естопель («venire contra factum proprium») є загальним принципом, який лежить в основі цієї Конвенції. А продавець у вказаній справі поведився у такий спосіб, що інша сторона була змушена повірити, що продавець не висуватиме захист [89].

Принцип справедливості в міжнародних відносинах є важливою складовою міжнародного права, оскільки відображає загальноприйнятий принцип справедливості як основу для вирішення спорів, конфліктів та інших питань у міжнародних відносинах.

У контексті принципу естопель, який передбачає застосування попередніх дій для забезпечення справедливості, можна спостерігати його використання для розв'язання міжнародних суперечок та спорів. Наприклад, у випадках, коли одна держава порушує міжнародне право або укладені договори, інші держави можуть використовувати принцип естопель для вжиття відповідних заходів з метою відновлення справедливості та вирішення конфлікту [86].

Застосування принципу естопель у контексті принципу справедливості також може включати в себе спори між державами на основі міжнародного права та принципів справедливості, що розглядаються міжнародними судовими органами, рішення яких спрямовані на забезпечення справедливого вирішення конфліктів та захисту порушених прав сторін.

Крім того, естопель може бути використаний для забезпечення справедливості через механізми міжнародного співробітництва та дипломатичні зусилля. Держави можуть взаємодіяти для вирішення глобальних проблем, таких

як боротьба зі зміною клімату або боротьба з міжнародними терористичними загрозами, з метою забезпечення справедливих та ефективних відповідей на ці виклики.

Прикладами використання принципу естопель для забезпечення справедливості в міжнародних відносинах, зокрема, можуть бути:

1. Санкції за порушення прав людини: якщо держава порушує права своїх громадян або громадян іншої держави, тоді інші держави можуть вживати заходів для врегулювання ситуації та забезпечення справедливості. Наприклад, міжнародні організації або об'єднання держав можуть запроваджувати економічні санкції, фінансові обмеження або встановлювати обмеження щодо здійснення міжнародних відносин з порушником.

2. Міжнародні судові процеси: ситуації порушення міжнародного права можуть бути вирішені через міжнародні судові процеси. Наприклад, Міжнародний Суд ООН або Міжнародний кримінальний суд можуть розглядати справи, пов'язані зі злочинами проти міжнародного співтовариства, та виносити рішення, спрямовані на забезпечення підтримки миру та безпеки справедливості та відшкодування постраждалим.

3. Міжнародні арбітражні вирішення спорів: у випадках, коли держави мають конфлікти чи спори щодо тлумачення міжнародних договорів чи угод, вони можуть вирішувати ці питання через міжнародний арбітраж. Арбітражні рішення спрямовані на досягнення справедливого та об'єктивного вирішення спору, враховуючи міжнародні правові стандарти та обставини справи.

4. Дипломатичні переговори та міжнародне співробітництво: для вирішення складних міжнародних проблем, таких як конфлікти між державами чи глобальні виклики, можуть використовуватися дипломатичні переговори та механізми міжнародного співробітництва, що спрямовані на досягнення компромісу та забезпечення справедливості для всіх зацікавлених сторін.

Принцип *pacta sunt servanda* є одним із основних принципів міжнародного права, що сприяє забезпеченню стабільності та передбачуваності в міжнародних відносинах шляхом утвердження обов'язковості виконання угод їх учасниками.

Так, вказаний принцип, який означає «угоди повинні виконуватись», відображає загальноприйнятий принцип у міжнародному співтоваристві, згідно з яким держави зобов'язані дотримуватися своїх договірних зобов'язань, що, у свою чергу, встановлює обов'язок держав виконувати взяті на себе зобов'язання при укладенні міжнародних договорів або угод у добросовісний спосіб.

Тобто, із зазначеного випливає, що принцип *pacta sunt servanda* забезпечує визнання та реалізацію прав та обов'язків держав у міжнародній спільноті. Згідно з цим принципом, держави не можуть вибирати, які зобов'язання вони хочуть виконувати, а які ігнорувати. Вони мають дотримуватися всіх зобов'язань, які вони погодились взяти на себе шляхом підписання міжнародних договорів або угод [90].

Принцип *pacta sunt servanda* використовується як засіб для забезпечення виконання державами міжнародних зобов'язань, встановлених у міжнародних договорах та угодах, що стимулює держави до відповідальної поведінки та демонструє важливість дотримання міжнародних стандартів та норм. У такий спосіб, принцип *pacta sunt servanda* є важливим інструментом для забезпечення ефективного функціонування міжнародного правопорядку та підтримки принципів права в міжнародних відносинах [91].

Варто зазначити, що у міжнародному праві принцип *estoppel* також відображає принципи справедливості та недопущення порушення довіри між державами. Він використовується для забезпечення стабільності та недопущення ситуацій, які можуть виникнути через недобросовісні дії однієї зі сторін, що призводять до заподіяння шкоди та отримання неправомірної вигоди внаслідок порушення міжнародних договорів та зобов'язань. Наприклад, коли держава укладає міжнародний договір з іншою державою, вона зобов'язується виконувати певні умови та зобов'язання відповідно до цього договору. Відповідно до принципу *estoppel*, держава не може пізніше змінювати свої зобов'язання відповідно до цього договору, якщо це призведе до порушення прав та інтересів іншої держави. Таке порушення може стати причиною конфлікту та

підірвати довіру між державами, тому принцип естопеля виступає як механізм забезпечення стабільності та взаємовідносин міжнародних угод.

У літературі також зустрічається розкриття принципу естопеля через преюдиціальність і концепцію *res judicata* – принципу неприпустимості повторного розгляду вже вирішеної справи. Естопель дає змогу посилатися на встановлені судом обставини (факти) в подальших судових розглядах (*issue estoppel*), а також забороняє повторно висувати одні й ті самі вимоги, які вже є предметом судового розгляду [92, с. 125].

Так, принцип *res judicata* є важливим аспектом правової системи, що встановлює, що остаточне рішення суду є обов'язковим для всіх сторін. Цей принцип має глибокі зв'язки з принципом естопеля, який також відображає певні аспекти справедливості та стабільності у правових відносинах. У правовій системі принцип *res judicata* функціонує як гарантія остаточності судових рішень, внаслідок чого винесене судом остаточне рішення у справі стає обов'язковим для всіх сторін і не може бути переглянуте чи скасоване, за винятком певних визначених обставин, якими можуть бути, наприклад, нововиявлені обставини. Вказаний принцип спрямований на забезпечення стабільності та передбачуваності в правовій системі, а також захист прав сторін, які вже мали можливість представити свої аргументи перед судом [93].

Принцип естопель, у свою чергу, також спрямований на забезпечення стабільності та справедливості у правових відносинах. Він передбачає, що сторона не може змінювати свою позицію на шкоду іншій стороні, яка довірила цій позиції. Таким чином, якщо сторона укладає угоду або заявляє певні факти, вона не може пізніше змінити свою позицію, якщо це призведе до шкоди для іншої сторони, яка діяла відповідно до цих заяв або угод.

Зв'язок між принципом *res judicata* та естопелем полягає в їхньому спільному прагненні забезпечити стабільність, закритість та справедливість у правових відносинах. Обидва принципи гарантують, що рішення, які були прийняті, залишаються остаточними і є обов'язковими для всіх сторін, що сприяє

стабільності у правовій системі та захисту права сторони від можливих зловживань іншою стороною правом перегляду судових рішень [94].

Наприклад, у цивільному судочинстві, коли суд вирішує спір між двома сторонами і винесе остаточне рішення, це рішення стає обов'язковим для всіх сторін. Жодна зі сторін не може подавати нову справу з аналогічними питаннями, що вже були розглянуті судом і вирішені. Наприклад, якщо суд вже вирішив спір про власність до земельної ділянки, сторони не можуть повторно звертатися до суду з цим же питанням.

У міжнародних відносинах, принцип естопель може бути застосований до міжнародних договорів. Наприклад, коли дві держави укладають угоду про торгівлю товарами, обидві сторони зобов'язуються виконувати умови цієї угоди. Жодна з держав не може односторонньо скасовувати або змінювати умови угоди без згоди іншої сторони. Наприклад, якщо держава вирішила встановити митні бар'єри для ввезення певних товарів, які вже були включені до міжнародної угоди про вільну торгівлю, це може порушити принцип естопель, оскільки це дія може завдати шкоди іншій державі, яка діяла відповідно до умов угоди [95].

Отже, за результатами проведеного аналізу питань, поставлених у рамках другого розділу кваліфікаційної роботи, можна дійти наступних висновків.

Принцип естопель як принцип міжнародного права є одним з важливих аспектів міжнародних відносин і відображає загальновизнаний принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, який, у свою чергу, є одним із основних принципів міжнародного права, який визначає зобов'язання держав діяти відповідально та добросовісно виконувати свої міжнародні зобов'язання. В цьому контексті слід зазначити, що принцип естопель може застосовуватись з метою забезпечення добросовісного виконання зобов'язань, взятих на себе державами, що передбачає, зокрема, утримання від будь-яких дій, які можуть перешкоджати або порушувати виконання їхніх міжнародних зобов'язань.

Принцип естопель є ключовим компонентом міжнародного права і відображається у різних міжнародних документах та договорах. Цей принцип

також сприяє утвердженню стабільності та остаточності рішень. Тобто, вказаний принцип сприяє запобіганню конфліктів та розбіжностей між державами, а також забезпечує зміцнення довіри та співпраці на міжнародному рівні. При цьому, принцип естопель зобов'язує держави дотримуватися своїх попередніх зобов'язань та утримуватися від зміни своїх позицій без вагомих обґрунтувань.

Щодо нормативного закріплення визначення поняття «естопель» у міжнародному праві, термін «естопель» міститься у Віденській конвенції «Про право міжнародних договорів» 1969 року. Також чітко формулювання принципу естопель, у контексті міжнародних відносин, закріплене у зводі загальних норм для міжнародних договорів, що має назву Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА. Поряд з цим, наближене формулювання міститься у Модельних правилах європейського приватного права. Принцип естопель закріплений у статті, що стосується добросовісності та чесної ділової практики.

Естопель, як принцип недопущення заперечень, є важливою концепцією у контексті укладення та виконання договорів. У договірних відносинах естопель відіграє роль механізму, який запобігає сторонам змінювати свої позиції або заперечення у певних обставинах. Цей принцип базується на принципах справедливості та добросовісності у виконанні договорів. У договірних актах він виходить за рамки простого запобігання відмові від виконання умов чи заперечення фактів, зазначених у попередніх договірних відносинах. Принцип естопель передбачає утримання сторін від будь-яких змін своїх позицій, що можуть призвести до недобросовісних наслідків для іншої сторони.

Щодо односторонніх актів, можна стверджувати, що останнім часом спостерігається зростаюча роль односторонніх юридичних актів держав у формуванні міжнародного права. Поряд з цим, було з'ясовано, що в доктрині немає єдиного підходу до співвідношення інститутів односторонніх актів держав та естопеля, що зумовлено різними підходами до розуміння правової природи односторонніх актів в англосаксонській та романо-германській правових системах. Хоча односторонні акти держав й можуть призвести до естопеля, все ж його застосування має бути обмеженим. Вказане обумовлене тим, що

односторонні акти самостійно створюють міжнародні зобов'язання, що обов'язкові для виконання, незалежно від наявності шкоди та в силу волевиявлення держави при створенні такого зобов'язання. З огляду на зазначене, застосування принципу естопель для обґрунтування юридичної сили односторонніх актів не вбачається потрібним, оскільки в цьому контексті естопель має опосередкований зв'язок з односторонніми актами і може розглядатися як один з видів юридичних наслідків, які вони викликають.

Щодо зв'язку принципу естопель з іншими принципами права, насамперед, варто звернути увагу на принцип добросовісності, що лежить в основі інституту естопеля. Вказаний принцип слугує гарантом забезпечення послідовних дій держав, не порушуючи взятих на себе зобов'язань. Цей принцип зобов'язує державу не відступати від позиції, яку вона чітко продемонструвала у своїх заявах та поведінці. В цьому контексті, довіра є основою для принципу добросовісності та естопеля, оскільки інші держави-члени міжнародного співтовариства покладаються на те, що держава діятиме послідовно, не порушуючи свої зобов'язання. Якщо ж держава не буде дотримуватися своїх заяв та позицій, це може призвести до підриву довіри до неї з боку інших держав, що може призвести до серйозних наслідків, таких як погіршення міжнародних відносин, дипломатичні конфлікти та навіть економічні санкції. З огляду на зазначене, державам необхідно діяти добросовісно та нести відповідальність за свої зобов'язання. Тобто, можна дійти до висновку, що принцип добросовісності спрямований на забезпечення довірчих відносин між державами.

Варто зазначити, що у міжнародному праві принцип естопель також відображає принципи справедливості та недопущення порушення довіри між державами. Принцип справедливості в міжнародних відносинах є важливою складовою міжнародного права, оскільки відображає загальноприйнятий принцип справедливості як основу для вирішення спорів, конфліктів та інших питань у міжнародних відносинах. У контексті принципу естопель, який передбачає застосування попередніх дій для забезпечення справедливості,

можна спостерігати його використання для розв'язання міжнародних суперечок та спорів.

Принцип *pacta sunt servanda* є одним із основних принципів міжнародного права, що сприяє забезпеченню стабільності та передбачуваності в міжнародних відносинах шляхом утвердження обов'язковості виконання угод їх учасниками. Так, вказаний принцип, який означає «угоди повинні виконуватись», відображає загальноприйнятий принцип у міжнародному співтоваристві, згідно з яким держави зобов'язані дотримуватися своїх договірних зобов'язань, що, у свою чергу, встановлює обов'язок держав виконувати взяті на себе зобов'язання при укладенні міжнародних договорів або угод у добросовісний спосіб.

Деякі науковці пояснюють принцип естопель через його зв'язок з преюдиціальністю та принципом *res judicata*, що забороняє повторний розгляд вже вирішеної справи. В цьому контексті, естопель, у свою чергу, дозволяє посилатися на факти, які вже були встановлені судом в межах однієї справи, в подальших судових розглядах (*issue estoppel*). Крім того, естопель забороняє повторно висувати одні й ті самі вимоги, які вже є предметом судового розгляду, що сприяє забезпеченню остаточності судових рішень та недопущенню зловживання сторонами своїми процесуальними правами.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТА НАСЛІДКИ ПОРУШЕННЯ ПРИНЦИПУ ЕСТОПЕЛЬ

3.1. Матеріальні та процесуальні аспекти застосування принципу естопель

Визначивши правову природу принципу естопель, слід зазначити, що естопель як захист від непослідовної поведінки має досить широку сферу застосування. Зокрема, досліджуваний принцип застосовується не лише в правових умовах, що регулюються процесуальним правом, а також і в комерційному обороті, тобто в правовідносинах сторін, що регулюються матеріальним правом [1, с. 157].

До того ж, естопель застосовується в міжнародному праві, оскільки суверенні держави та приватні сторони повинні бути послідовними у своїй поведінці в певних фактичних чи договірних відносинах [10].

Зокрема науковці, які займалися дослідженням правової природи принципу естопель наголошують, що естопель має двоєдине значення [48, с. 74].

Для застосування принципу естопель потрібно встановити виникнення ситуації естопеля, тобто чи поведінка сторін характеризується наявністю таких фактичних обставин, які є умовами для застосування принципу естопель [1, с. 48].

Варто зазначити, що попри застосування принципу естопель у двох різних аспектах, а саме матеріальному та процесуальному, А. Мануїлова, виокремила ще ряд умов, наявність яких є необхідною для застосування принципу естопель [1]. Далі розглянемо кожну з них більш детально.

Першою невід'ємною умовою застосування принципу естопель є довіра, яка формується у добросовісної сторони внаслідок першочергової, попередньої поведінки недобросовісної сторони. Суть цієї умови полягає у тому, що недобросовісна сторона створює такі умови, зазвичай використовуючи заяви, обіцянки, чи певну модель поведінки, які є достатніми для того, щоб сформува

у добросовісної сторони довіру до поведінки в подальшому, виходячи з уявлень, що склалися в результаті таких дій. Як наслідок, в іншій стороні формуються певні обґрунтовані очікування, покладаючись на які добросовісна сторона вчиняє певну дію або утримується від неї.

Наступною умовою для застосування принципу естопель є підрив довіри добросовісної сторони з боку недобросовісної сторони, який настає через несумлінну поведінку, зокрема, поведінку, що не відповідає попереднім заявам або зміну первісної позиції сторони, з приводу одних і тих самих фактичних обставин, за умови, що інша сторона, діючи собі в збиток, проявила довіру до них та розумно поклалася на них [95, с. 107].

Ще однією умовою, необхідною для застосування естопель є завдання збитків чи заподіяння шкоди добросовісній стороні внаслідок зміни початкової позиції, що стосується одних і тих самих фактичних обставин. При цьому, необхідна наявність причинно-наслідкового зв'язку між заподіяною шкодою і непослідовною поведінкою. Такий зв'язок можна визначити як поведінку добросовісної особи, що проявляється у активних, сумлінних діях чи відмові від здійснення певних дій, спричиненої позицією недобросовісної сторони, яка навмисно та хибно спонукає до дій чи бездіяльності [11].

Також, слід звернути увагу на те, що, незважаючи на загальні умови застосування естопель у процесуальному та матеріальному праві, існують важливі відмінності між застосуванням принципу естопель як процесуальної норми і як норми матеріального права. Тому необхідно розглянути особливості застосування естопель у процесуальному та матеріальному аспекті.

Сутність процесуального аспекту застосування принципу естопель, в силу його юридичної природи, полягає у використанні його у процесі відкритого судового провадження, як засобу забезпечення захисту юридичних прав суб'єкта, котрий зазнав реальних збитків в результаті зміни початкової позиції протилежної сторони.

На практиці існує декілька процесуальних аспектів застосування принципу естопель. Так, постраждала внаслідок непослідовної поведінки сторона, в

порядку забезпечення своїх юридичних прав, має право звернутися до суду з метою відновлення справедливості у відносинах сторін за допомогою звернення до принципу естопель.

Слід зазначити, що принцип естопель не застосовується до відносин між сторонами контракту у випадку встановлення факту недійсності договору. Такого висновку дійшов Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у своїй Постанові від 22 серпня 2018 року у справі №596/2472/16-ц [97].

Водночас, у своїй окремій думці по вищевказаній справі судді Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду В. Журавель та В. Крат зазначили, що є очевидним, той факт, що наймодавець (орендодавець) скористався тим, що з різних причин власноручно не підписав договору оренди земельної ділянки. А тому, із зазначеного випливає, що в такому випадку оспорювання договору оренди земельної ділянки наймодавцем (орендодавцем) суперечить його попередній поведінці (отримання плати за користування земельною ділянкою) і є недобросовісним. На підкріплення зазначеної позиції вони посилалися на доктрину *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки), що базується на принципі добросовісності, й також на статтю I.-1:103 Принципів, визначень і модельних правил європейського приватного права [98].

Поряд з цим, Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у своїй Постанові від 30 липня 2020 року у справі № 357/7734/18 наголошує, що застосування доктрини *venire contra factum proprium* є засобом для недопущення недійсності оспорюваного правочину всупереч принципу добросовісності, а не підставою для визнання його недійсним [99].

Крім цього, естопель може бути заявлений безпосередньо під час судового розгляду. Підставою для цього слугує те, що суб'єкт, який створив на основі своєї поведінки певну позицію, під час судового розгляду істотно змінив свою первинну позицію, внаслідок чого було завдано шкоди протилежній стороні, що мала довіру до його вихідної позиції та сумлінно на неї покладалася [1, с. 179].

Важливо зазначити, що нормативно-визначеної форми для повідомлення про естопель не існує. Проте, для застосування судом принципу естопель повідомлення має бути підтверджене доказами, які б свідчили про непослідовність дій недобросовісної сторони, внаслідок чого було завдано шкоди протилежній стороні.

Також застосування принципу естопель можливе безпосередньо самим судом без наявності заяви сторони. Зазвичай, суд застосовує з власної ініціативи принцип естопель, з метою припинення зловживання учасниками судового процесу їх процесуальними правами та збереження справедливого балансу інтересів сторін спору [100, с. 11].

Варто зазначити, що під час винесення свого рішення міжнародні суди використовують принцип естопель з метою забезпечення виконання раніше заявленої послідовності міжнародно-правової позиції з певного питання права або факту в поведінці держав. Відповідно до загальних правил, в спорах рішення суду, що набрало законної сили, не може бути поставлено під сумнів, воно покликане бути виконаним і через суд стає обов'язковим [101].

З огляду на це, добросовісна сторона має право на відновлення справедливості у відносинах, а відповідач повинен повністю відшкодувати заявнику шкоду, завдану йому в результаті непослідовної поведінки.

Визначивши процесуальні особливості застосування принципу естопель, слід зазначити що неявної обіцянки достатньо, щоб дозволити застосувати естопель, прецедентом щодо позбавлення права заперечення на основі обіцянок є справа *Hughes v. Metropolitan Railway* [71].

Визначивши основні особливості принципу естопель у процесуальному праві, варто зазначити, що його застосування призводить до таких правових наслідків як втрата права сторін на висунення нових вимог, втрата права юридичних осіб посилатися на арбітражну угоду, втрата права на заперечення щодо підсудності спору [1, с. 170]. З огляду на вищезазначене, слід резюмувати, що досліджуваний нами принцип спрямований на унеможливлення отримання недобросовісною стороною процесуальних переваг внаслідок своєї

непослідовної поведінки, що спричинила шкоду добросовісній стороні угоди. Однак, необхідно зауважити, що застосування принципу естопель не повинно стати перешкодою в досягненні цілей правосуддя, в захисті та відновленні порушених прав, а також не має порушувати право добросовісного учасника судового процесу на заперечення.

Застосування принципу естопель лише у контексті процесуального права дало б добросовісній стороні можливість захисту від непослідовної поведінки лише в судовій справі під час судового провадження. Тому не менш важливим є матеріальний аспект застосування принципу естопель. Як матеріальний принцип, естопель виникає в правовідносинах сторін, врегульованих матеріальним правом.

Основною умовою для застосування принципу естопель в матеріальному праві є те, що добросовісна сторона у справі самостійно, з власної ініціативи доводить наявність підстав для захисту своїх законних інтересів шляхом застосування естопель. Зазначена умова становить основну відмінність між матеріальним та процесуальним аспектом застосування естопель, оскільки відсутність заяви особи, що бере участь у справі, про застосування естопель унеможлиблює його застосування у матеріальному аспекті, на противагу цьому у процесуальному аспекті можливе застосування естопель на розсуд суду.

Аналіз літератури та наукових доробок з досліджуваної теми дозволяє резюмувати те, що потенціал принципу естопель у контексті матеріального міжнародного права ще не досліджений в необхідній мірі, а також він не має належного застосування на практиці.

На нашу думку, в цьому контексті заслуговує на увагу думка А. Мануїлової, яка зазначає, що естопель в матеріальному праві є правовим механізмом, за допомогою якого забезпечується послідовність у поведінці держав шляхом оскарження нікчемності зобов'язання. Причиною такого оскарження виступає недобросовісна поведінка сторони, що, у свою чергу, забороняє сторонам посилатися на неукладеність або недійсність зобов'язання після виконання його умов, якщо своєю поведінкою вони вже підтвердили

наявність волі на його виконання [1, с. 3]. Отже, доцільно зазначити, що принцип естопель в матеріальному аспекті перешкоджає стороні змінити свою думку щодо попередньої висловленої нею позиції [41].

Отож, з огляду на вищезазначене можна стверджувати, що застосування принципу естопель гарантує дотримання зобов'язань, захист та юридичну безпеку суб'єктів права, а також відіграє вагоме значення в відновленні порушених прав.

3.2 Порівняльно-правовий аналіз застосування принципу естопель у зарубіжних країнах

У романо-германській правовій сім'ї принцип естопель не має такого ж розгорнутого розуміння як у англосаксонській правовій системі. Він не є окремим і чітко визначеним принципом. Натомість, його функції та принципи виконуються через інші концепції та принципи, такі як «заборона зловживання правом» та «заборона суперечливої поведінки».

У французькому праві принцип «заборона зловживання правом» (*abus de droit*) виступає як один з основних принципів. Він передбачає, що ніхто не може користуватися своїм правом з метою завдання шкоди іншим. Цей принцип включає в себе ідею естопелю, оскільки він не дозволяє сторонам змінювати свої позиції відносно договору або юридичного правовідношення, коли такі зміни можуть призвести до заподіяння шкоди іншій стороні.

У романо-германській правовій сім'ї концепція «заборони суперечливої поведінки» (*venire contra factum proprium*) відіграє важливу роль у контексті принципу естопель. Ця концепція передбачає, що сторона не може змінювати свою позицію в судовому процесі або укласти угоду, яка суперечить її попереднім діям або заявам, якщо це завдасть шкоди іншій стороні.

Основна ідея «заборони суперечливої поведінки» полягає в тому, щоб не допускати ситуацій, коли сторона свідомо займає суперечливу позицію в порівнянні зі своїми попередніми діями або заявами, які вона раніше зробила.

Це відповідає принципу естопель, оскільки обидва ці принципи спрямовані на запобігання недобросовісній поведінці сторін та зміні їхньої позиції в юридичних відносинах після вже взятих на себе зобов'язань або зроблених заяв.

Наприклад, якщо сторона вже визнала певний факт або зробила певну заяву в судовому процесі, вона не може пізніше змінити свою позицію або заперечувати цей факт, якщо це призведе до шкоди іншій стороні. Це відповідає принципу естопель, який також передбачає недопущення змін у позиції сторін, які можуть заподіяти шкоду іншим учасникам юридичних відносин.

У Німеччині принцип естопель визнається як важливий елемент правової системи, але його застосування частково обмежене. Суди зазвичай використовують естопель у випадках, коли інша сторона зазнала шкоди внаслідок недобросовісної поведінки.

Основна ідея полягає в тому, що естопель застосовується лише тоді, коли одна сторона зазнає реальної шкоди внаслідок дій чи бездіяльності іншої сторони. Тобто, суди у Німеччині ставлять під сумнів можливість застосування принципу естопель у випадках, коли він не призводить до конкретних негативних наслідків для постраждалих сторін.

Такий підхід дозволяє уникнути можливих зловживань принципом естопель та забезпечити справедливість судових рішень. Важливою особливістю є те, що естопель застосовується лише у випадках, коли порушення принципу становить реальну загрозу для прав та інтересів інших учасників правовідносин [93].

Наприклад, якщо одна сторона вчинила дії, які порушують її зобов'язання за угодою, інша сторона може звернутися до суду і вимагати застосування принципу естопелю лише у випадку, якщо може довести, що зазнала фактичної шкоди через такі дії.

Такий підхід сприяє забезпеченню балансу і справедливості у правових відносинах, забезпечуючи захист прав учасників судових процесів. Водночас,

це дозволяє уникнути недопущення можливих зловживань принципом естопель та забезпечити ефективне функціонування правової системи у Німеччині.

В Італії принцип естопель використовується ширше порівняно з Німеччиною. Суди Італії можуть застосовувати його, навіть якщо інша сторона не зазнала конкретної шкоди. Це означає, що правило естопелю може бути застосоване навіть у випадках, коли немає прямого доказу шкоди, завданої іншій стороні [94].

В італійському праві принцип естопель знаходить своє відображення у ряді нормативних актів. Наприклад, Цивільний кодекс Італії містить положення, що встановлюють обмеження щодо можливості зміни позиції сторін після укладення угоди або підтвердження певних фактів [102]. Крім того, суди Італії вирішують питання застосування принципу естопель на підставі наказів та рішень, які вони приймають у конкретних справах.

Такий підхід в італійському праві дозволяє судам забезпечити більш гнучке і виправдане застосування принципу естопель. Слід зазначити, що це допомагає зменшити можливість зловживання правом на естопель та забезпечує більш високий рівень захисту прав учасників судових процесів.

Такий широкий спектр застосування естопелю в італійському праві відображається у практиці судових рішень, в якій суди враховують попередні дії та заяви сторін для забезпечення стабільності та прозорості правових відносин. Зазначене сприяє підвищенню довіри до судової системи та забезпечує справедливість правосуддя [103].

У Франції суди також застосовують принцип естопель, хоча він не визнається як окремий принцип права. Наприклад, рішення Третьої цивільної палати Касаційного суду Франції від 13 липня 1993 року ілюструє використання принципу естопель у французькому праві. У цьому випадку суд застосував естопель з метою заборони стороні змінювати свою позицію щодо договору [104]. Із зазначеного випливає, що французькі суди можуть вживати заходів для захисту добросовісної сторони та забезпечення стабільності

правовідносин, що виникають на підставі угоди між сторонами. Тобто, принцип естопель застосовується лише у певних випадках недобросовісної поведінки однієї із сторін.

У Німеччині принцип естопель визнається принципом права, хоча застосування його обмежене. Прикладом може бути рішення Федерального суду Німеччини від 28 червня 1984 року, в якому суд застосував естопель для того, щоб зобов'язати сторону виконати свої зобов'язання за договором [105]. З огляду на зазначене можна дійти до висновку, що німецькі суди можуть застосовувати принцип естопель для забезпечення виконання зобов'язань, що випливають з угоди, та запобігання недобросовісній поведінці [103]. Тобто, має місце обмежене застосування вказаного принципу у випадках недобросовісної поведінки сторони угоди.

В Італії принцип естопелю також визнається як принцип права, і його застосування є ширшим, ніж у Німеччині. Наприклад, рішення Касаційного Верховного Суду Італії від 20 лютого 2007 року свідчить про застосування принципу естопель для захисту прав добросовісної сторони. Італійські суди можуть застосовувати принцип естопель, навіть якщо інша сторона не зазнала шкоди [106]. Зазначене вказує на широкий спектр застосування принципу естопель в італійській правовій системі для забезпечення справедливості та стабільності відносин, що виникають на підставі угоди між сторонами.

Отже, із зазначеного можна дійти до висновку, що кожна країна має власний підхід до визнання та застосування цього принципу. Франція не визнає естопель окремим принципом, проте його функції виконуються іншими принципами, якими є принципи «заборони зловживання правом» та «заборони суперечливої поведінки». У Німеччині естопель визнається як принцип права, але застосовується обмежено, зазвичай, лише у випадках, коли інша сторона зазнала шкоди. В Італії естопель також визнається як принцип права, його застосування є більш широким, ніж у Німеччині, та може здійснюватися навіть у випадках, коли інша сторона не зазнала шкоди. Отже,

відмінності в підходах до застосування принципу естопель відображають різні правові традиції та судові практики кожної з розглянутих країн.

3.3 Практика застосування принципу естопель в Україні

У сучасному українському законодавстві відсутнє чітке та повне законодавче регулювання принципу естопеля. Це може бути пов'язано з тим, що сам принцип естопеля є досить новим та маловивченим явищем в українській юридичній літературі. Проте, незважаючи на це, вищі судові інстанції часто звертаються до нього для мотивації своїх судових рішень [3, с. 140]. Водночас, як слушно зазначає С. Рабовська, використання доктрини естопель передбачає його нормативне врегулювання, а імплементація цього інституту англійського права повинна мати законодавче унормування, бути доктринально обґрунтованою та не обходити історично адаптовані конструкції, здатні виконувати аналогічні функції [5, с. 81].

Слід зазначити, що Україні принцип естопель не отримав такого розвитку та поширення як в англо-саксонській системі права, проте все ж знаходить своє застосування чи то у класичному розумінні, чи то через принцип *venire contra factum proprium*. (заборони суперечливої поведінки), який базується ще на римській максимі – "*non concedit venire contra factum proprium*" (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці). Принцип «*venire contra factum*» означає, що здійснення прав всупереч зі своєю попередньою поведінкою не допускається на підставі принципу добросовісності. В окремій думці двох суддів Верховного Суду від 22.08.2018 р. у справі № 596/2472/16-ц зазначено, що доктрина *venire contra factum proprium* базується на принципі добросовісності [98].

Принцип естопель базується на принципах добросовісності та заборони суперечливої поведінки. Так, відповідно до п. 6 ст. 3 Цивільного кодексу України, загальними засадами цивільного законодавства є, зокрема, справедливість, добросовісність та розумність [55]. Як зазначає Верховний

Суд у складі об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у справі № 910/2958/20 від 5 липня 2022 року: «Законодавець, навівши у тексті ЦК України зазначений принцип, установив у такий спосіб певну межу поведінки учасників цивільних правовідносин, тому кожен із них зобов'язаний сумлінно здійснювати свої цивільні права та виконувати цивільні обов'язки, у тому числі передбачати можливість завдання своїми діями (бездіяльністю) шкоди правам та інтересам інших осіб. Цей принцип не є суто формальним, оскільки його недотримання призводить до порушення прав та інтересів учасників цивільного обороту» [107].

Так, у постанові Верховного Суду у складі об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у справі № 390/34/17 від 10 квітня 2019 року Верховний Суд зазначив: «Добросовісність (пункт 6 статті 3 ЦК України) - це певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення. Доктрина *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки), базується ще на римській максимі- "*non concedit venire contra factum proprium*" (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці). В основі доктрини *venire contra factum proprium* знаходиться принцип добросовісності. Поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них» [108].

Поряд з цим, Верховний Суд у постанові від 3 червня 2020 року акцентував увагу на необхідності розмежовувати зловживання процесуальними та матеріальними, зокрема щодо наслідків такого зловживання: «Потрібно розмежовувати зловживання процесуальними правами та зловживання матеріальними (цивільними) правами. Вказані правові конструкції відрізняються як по суті, так і за правовими наслідки щодо їх застосування судом. При зловживанні процесуальними правами суд має право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання, позов,

чи застосувати інші заходи процесуального примусу. Натомість правовим наслідком зловживання матеріальними (цивільними) правами може бути, зокрема, відмова у захисті цивільного права та інтересу, тобто відмова в позові» [109].

Варто зазначити, що фактично застосування українськими судами принципу естопель почалося досить давно, до того ж без посилання на сам принцип. Так, у Постанові Верховного Суду України від 12 жовтня 2011 року у справі №5013/88/11 (5/25) Суд звернув увагу на таке: «Виконання спірного договору сторонами виключає можливість застосування до спірних правовідносин ч. 8 статті 181 ГК України, відповідно до приписів якої визначення договору як неукладеного (такого, що не відбувся) може мати місце на стадії укладання господарського договору, у разі якщо сторони не досягли згоди з усіх істотних його умов, а не за наслідками виконання договору сторонами» [110].

Згодом аналогічну позицію було закріплено в постанові Пленуму Вищого господарського суду України від 29 травня 2013 року №11 «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними»: «Водночас господарським судам необхідно враховувати таке. Визначення договору як неукладеного може мати місце на стадії укладення договору, а не за наслідками виконання його сторонами. Отже, якщо дії сторін свідчать про те, що оспорюваний договір фактично було укладено, суд має розглянути по суті питання щодо відповідності його вимогам закону» [111].

Натомість, перші судові рішення із посиланням на відповідні принципи почали прийматися з 2015 року. Так, Верховний Суд України у Постанові від 23 вересня 2015 року у справі № 914/2846/14 фактично підтримав доктрину *venire contra factum proprium*, оскільки, хоча сама доктрина і не була безпосередньо зазначена, проте висновок, зроблений судом, впливав із цієї доктрини та базувався на ній. Для аргументації суд навів постанову ВГСУ від 21 квітня 2015 року у справі № 908/3649/14, де застосовано правило ч. 1 ст. 241 ЦК України, яким встановлено, що укладення від імені відповідача неуповноваженою особою

договору купівлі-продажу не може бути підставою для визнання його недійсним, оскільки згодом вчинено юридично значимі дії щодо схвалення цього договору [29].

Згодом у Постанові Львівського апеляційного господарського суду від 13 червня 2017 року у справі № 914/2622/16 також було застосовано зазначений принцип: «За таких обставин Позивач втратив право покликатися на підстави для визнання оспорюваних договорів недійсними, з огляду на принцип «естопель», який широко використовується в практиці Європейського суду з прав людини. Термін «естопель» означає категоричне заперечення такої поведінки сторони в процесі, якою вона перекреслює те, що попередньо було нею визнано в цьому та/або іншому судовому процесі. Принцип «естопель», зокрема, застосовано в практиці Європейського суду з прав людини (Хохліч проти України (Заява № 41707/98); ОСОБА_7 та інші проти Туреччини (Заяви №№ 41340/98, 41342/98, 41344/98), такий принцип підлягає застосуванню українським судом і при розгляді даної справи. Суть означеного принципу в даній справі полягає в тому, що Позивач, з огляду на вчинені ним конклюдентні дії, які свідчать про визнання ним законності оспорюваних договорів та визнання правомірності набуття ПП «Інтеграл Інвестиції» прав вимоги за Кредитним договором і Договорами Іпотеки, втратив право посилаючись на підстави для визнання правочину недійсним» [45].

Водночас, здійснюючи аналіз застосування принципу естопель у вказаній справі, С. Рабовська зазначає, що у справі «Хохліч проти України» у параграфі 147 рішення йдеться про позбавлення Уряду права висувати заперечення при розгляді справи по суті, оскільки на етапі визначення прийнятності заяви уряд не довів, що заявник не міг скаржитися, що є «потерпілим» у розумінні статті 34 Конвенції. Із зазначеного слідує, що мається на увазі не суперечлива поведінка Уряду та відмова від попередньої позиції, а його неспроможність по факту довести своє судження із власного заперечення на етапі вирішення прийнятності заяви, у зв'язку з чим його було позбавлено права висувати заперечення у процесі розгляду по суті. Тому, в цьому випадку, навряд чи неспроможність довести

певні обставини справи варто кваліфікувати як естопель або заборону суперечливої поведінки, з огляду на що сумнівним видається покликання у постанові Львівського апеляційного господарського суду від 13 червня 2017 р. у справі № 914/2622/16 на рішення у справі «Хохліч проти України» [5, с. 85].

При цьому, С. Рабовська також зауважує на застосуванні судом процесуального естопелю попри встановленого судом факту суперечливої поведінки позивача, який визнавав і виконував заперечувальні ним договори до звернення з позовом. Авторка стверджує, що «з викладеного вбачається саме такий висновок і можна припустити наявність у даному прикладі *estoppel by representation* (застосовується у випадках, коли сторона конклюдентними діями гарантує контрагенту продовження такої поведінки. При відмові дії порушника визнаються непослідовними й зупиняються законом. За судовою практикою застосовується до ситуації, яка має місце наразі, а не на майбутнє. На відміну від *promissory estoppel*, відповідно до якого сторона обіцяє добросовісне виконання на майбутнє, не виконує його та, як наслідок, отримує збиток, що слугуватиме підставою для застосування естопеля» [5, с. 85].

Як вже було зазначено, в окремій думці суддів Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду В. Журавля та В. Крата від 22 серпня 2018 року у справі № 596/2472/16-ц зазначено, що доктрина *venire contra factum proprium* базується на принципі добросовісності, натомість в цій справі оспорювання договору оренди земельної ділянки наймодавцем (орендодавцем) суперечить його попередній поведінці (отримання плати за користування земельною ділянкою) і є недобросовісним. Також судді процитували статтю I.-1:103 Принципів, визначень і модельних правил європейського приватного права, де зазначено, що «поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діючи собі на шкоду, розумно покладалась на них» [98].

Після цього принцип заборони суперечливої поведінки як складової принципу добросовісності почав застосовуватися навіть судами перших

інстанцій. Наприклад, в рішенні Господарського суду Вінницької області від 22 серпня 2018 року у справі №902/182/18, суд встановив, що позивач особисто брав участь в загальних зборах Товариства, якими вирішувалось питання його виходу зі складу учасників товариства, і позитивно голосував за усі питання порядку денного, підписавши протокол зборів учасників без будь-яких зауважень чи застережень; подав заяву про вихід з Товариства; звертався із позовними заявами до Господарського суду Вінницької області та Барського районного суду Вінницької області, в яких констатував факт свого виходу із складу учасників Товариства. Враховуючи встановлені обставини, суд дійшов до висновку про необхідність застосування при розгляді справи доктрини *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки) та відмовив в задоволенні позовних вимог [112].

Принцип естопель, а точніше його латинський відповідник, був застосований у Постанові Верховного Суду від 17 листопада 2018 року у справі №911/205/18, в якій зазначено, що суд касаційної інстанції вважає необхідним застосування доктрини *venire contra factum proprium*. З обставин справи зрозуміло, що споживачем було вчинено порушення правил користування електричною енергією, затверджених постановою Національної комісії з питань регулювання електроенергетики України від 31 липня 1996 року № 28, а саме позивачем було встановлено відсутність пломби енергопостачальної організації на захисному екрані трансформаторів струму. З огляду на зазначене, позивачем було складено акт про порушення, яке в подальшому було розглянуто комісією енергопостачальної організації. Відповідно, позивач розрахував вартість необлікованої електроенергії та вимагав у відповідача її сплатити. Суд звернув увагу на відсутність зауважень у представника споживача щодо акту про порушення правил користування електроенергією та відсутність оскарження рішення комісії з розгляду такого акту про порушення у судовому порядку. Крім того, рішення позивача було прийняте у присутності уповноваженого представника споживача, який погодився з прийнятим рішенням комісії та просив реструктурувати заборгованість на 2 місяці. Суд постановив, що відмова

споживача добровільно оплатити вартість не облікованої електричної енергії суперечить його попередній поведінці та є недобросовісною [113].

Достатньо відомим прикладом застосування доктрини стала постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 10 квітня 2019 року у справі №390/34/17, де суд зазначив наступне: «Очевидно, що дії позивача, який уклав 24 грудня 2013 року додаткову угоду до договору оренди землі від 19 листопада 2007 року № 61, а згодом пред'являє позов про визнання договору оренди землі від 19 листопада 2007 року № 61 неукладеним, суперечить його попередній поведінці (укладенню додаткової угоди та отриманню плати за користування земельною ділянкою) і є недобросовісним. За таких обставин, відмовляючи у задоволенні позову, апеляційний суд обґрунтовано врахував, що спірний договір оренди був укладений та підписаний за життя орендодавця, виконувався сторонами, його реєстрація після смерті власника земельної ділянки не свідчить про його неукладеність, умовами договору не передбачене автоматичне припинення оренди у зв'язку із переходом права власності на земельну ділянку, договір продовжував виконуватися й позивачем, який набувши права власності на земельну ділянку, уклав додатковий договір з орендарем щодо умов договору». На підставі вищезазначеного, суд дійшов до висновку щодо необхідності застосування доктрини *venire contra factum proprium* та відмовив в задоволенні позовних вимог [108].

В контексті справ, присвячених доктрині *venire contra factum proprium*, на нашу думку, доцільним буде також зазначити про одну із найсуттєвіших справ, якою є ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 07 серпня 2019 року по справі №145/2047/16-ц в якій суд дійшов такого висновку: «Недійсність договору як приватно-правова категорія покликана не допускати або присікати порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлювати, але недійсність договору не повинна дестабілізувати цивільний оборот. Оскільки недійсність договору впливає на права та інтереси інших осіб, то при вирішенні спорів про недійсність договорів

має враховуватися добросовісність як загальна засада цивільного законодавства та доктрина *venire contra factum proprium*» [114].

Отож, як зазначає А. Іванов, нині у судовій практиці зазначена доктрина найчастіше застосовується при вирішенні справ, в яких одна із сторін стверджує про неукладеність договору з підстав недосягнення сторонами згоди щодо всіх істотних умов, підписання договору іншою особою замість тієї, яка повинна його підписати, несвоечасної реєстрації договору тощо [32, с. 162].

Так, з 2019 року практика застосування доктрини *venire contra factum proprium* набувала все більшого поширення, про що свідчить практика Касаційного цивільного суду та Касаційного господарського суду в складі Верховного суду. Така тенденція відображає собою зміни, що відбуваються в українському праві, - більш широке застосування судами різних інстанцій принципу заборони суперечливої поведінки, яке в англійському прецедентному праві та в міжнародній арбітражній практиці більш відоме як правило естопель.

Як зазначає А. Іванов, застосування принципу «естопель» є досить поширеним у судовій практиці та виступає ефективним механізмом боротьби із зловживанням процесуальними правами і є гарантією захисту законних очікувань добросовісних учасників процесуальних правовідносин, оскільки несправедливість суперечливої поведінки сторони цивільних чи господарських відносин зовні полягає у відсутності ознак порушення конкретних норм, однак є явно недобросовісною, адже не виправдовує правомірних очікувань іншої сторони, порушуючи баланс відносин. Саме тому така поведінка визнається неправомірною та не може ігноруватися правопорядком або надавати переваг стороні, яка діє недобросовісно. Тому, з огляду на те, що доктрина *venire contra factum proprium*, яка спрямована на захист законних очікувань добросовісної сторони, сприяє запобіганню такого прояву зловживання правом, національні суди дедалі частіше застосовують цю доктрину при винесенні рішень [32, с. 162; 115].

Варто зазначити, що хоча в Україні може бути відсутнє конкретне законодавче врегулювання принципу естопеля, але враховуючи його значення в

міжнародному праві та практику вищих судових інстанцій, важливо вивчати та розуміти цей принцип для подальшого розвитку української юридичної системи та її взаємодії з міжнародним правом. В контексті зростання кількості справ, в яких має місце застосування принципу естопель в українському судочинстві й відсутності його легального визначення в законі, ми погоджуємося з думкою А. Мануїлової щодо необхідності не просто запозичити принцип естопеля з інших правових систем, а й адаптувати його до українського правового контексту. Так, англійське право має чітко визначені механізми та інститути для застосування естопеля, яких наразі немає в Україні, проте просте копіювання правил з англоамериканської правової сім'ї може призвести до негативних наслідків. Тому важливо виокремити в естопелі ті аспекти, які можуть бути корисними для української правозастосовчої практики, і правильно їх імплементувати [1, с. 4].

Водночас, як слушно зазначає С. Рабовська, між принципом естопель і європейською доктриною заборони суперечливої поведінки фактично поставлено знак рівняння про що також свідчить здійснене узагальнення «Застосування принципу добросовісності при вирішенні цивільних спорів» (20.10.2022), з якого вбачається фактичне ототожнення доктрини естопель і доктрини *venire contra factum proprium*. Водночас, як зазначає авторка, в той час, як в англійському праві естопель є інструментом захисту прав добросовісної сторони, країни континентального права застосовують доктрину *venire contra factum proprium*, яка базується на принципі справедливості. Для її реалізації на практиці взаємовідносини сторін прийнято розглядати як угоду, а недобросовісні дії однієї зі сторін – як порушення такої угоди. У разі, якщо застосування такої конструкції з огляду на певні причини не вбачається можливим, можна передбачити можливість застосування конструкції естопель шляхом унормування окремих його елементів як додатковий чинник. Отож, як слушно зазначає авторка, враховуючи особливість принципу естопель та його походження, імплементация доктрини можлива за умови її точкового врегулювання в законодавстві [5, с. 86].

В цьому контексті, С. Рабовська вважає за потрібне звернути увагу на досвід Республіки Казахстан, унормувавши статус обіцянки як юридичного факту, що породжує правові наслідки за умови зазначення цього в законі або договорі. Водночас, ми погоджуємося з думкою авторки щодо того, що принцип естопель не може використовуватися в українській правозастосовчій практиці без детального законодавчого врегулювання. А за відсутності унормування й доктринального обґрунтування використання доктрини естопелю така практика його застосування робить його швидше схожим на суддівське нормотворення, а не на тлумачення закону. Поряд з цим, потреба практики має забезпечуватись законодавчим унормуванням, підставу якої має скласти доктрина. Сама доктрина повинна спиратися на історично близьку концепцію *venire contra factum proprium*, залишивши для принципу естопель роль додаткового регулятора для випадків, які концепцією фізично охоплені бути не можуть [5, с. 86].

3.4 Правові наслідки порушення принципу естопель

Розкривши вагому роль принципу естопель в регулюванні правових відносин варто зауважити, що визнання, дотримання та застосування досліджуваного принципу є ознакою демократичності держави загалом та правомірної поведінки учасників відносин, зокрема, що реалізується через обов'язковість виконання принципу естопель [116].

Відповідні положення містяться в міжнародно-правових актах, зі змісту яких випливає неприпустимість порушення правила послідовності в поведінці держав та вимога дотримання добросовісності в міжнародній торгівлі [117].

Аналогічною щодо дотримання вимог послідовності та добросовісності є позиція суддів Верховного Суду. Зокрема, у Постанові КЦС ВС від 16 травня 2018 року у справі № 449/1154/14 суд наголошує на тому, що учасники процесу повинні дотримуватися вищезазначеної моделі поведінки, коли вступають у ті чи інші правовідносини, реалізують ті чи інші права [61].

Ігнорування принципу естопель призводить до того, що сторона у відносинах внаслідок своїх непослідовних дій, що завдали шкоди добросовісній стороні, яка сумлінно покладалася на надану обіцянку, втрачає право посилалися на будь-які факти в обґрунтування своїх тверджень, оскільки ніхто не може діяти всупереч своїй поведінки.

Отже, правова позиція сторони повинна розглядатися як втрачена щоразу, коли поведінка цієї сторони може бути охарактеризована як така, що більше не мала можливості здійснювати своє право чи свій захист та діяла, покладаючись на нову ситуацію, тобто сторона порушує первинні попередні домовленості чи умови контракту, у зв'язку з чим попередній стан справ не відповідає дійсності [91].

Варто також зазначити, що на практиці порушення попередніх домовленостей чи умови контракту можливе у вигляді випадків зловживання правом, реалізації прав виключно з метою завдання шкоди іншій стороні, обході закону з протиправною метою, а також у вигляді інших видів зловживань, таких як вихід за межі суб'єктивного права, реалізація права не відповідно до його призначення чи всупереч його законній меті, недобросовісне здійснення права. За таких умов непослідовна поведінка учасника відносин чи сторони контракту не може бути розцінена як добросовісна. Виходячи з вищезазначеного, доцільно звернутися до принципу міжнародного права «*ex injuria non oritur actio*», що в перекладі з латинської мови означає - порушення права не створює права [87].

В науковій літературі зустрічається також тлумачення цієї фрази, зміст якого полягає у тому, що право не виникає внаслідок несправедливості. Таким чином ця фраза передбачає, що «незаконні дії не створюють закон» [90].

Отже, проаналізувавши та узагальнивши наукову літератури, нормативно-правові акти та судову практику, можемо стверджувати, що, у зв'язку з власною непослідовною поведінкою, яка завдала шкоди добросовісній стороні, яка сумлінно покладалася на дану обіцянку, для недобросовісної сторони настають правові, юридично вагомі наслідки порушення принципу естопель:

По-перше, наслідком в ситуації естопель є позбавлення сторони права заперечення юридичних наслідків, настання яких спричинене у зв'язку з власною поведінкою в формі визнання, відмови або обіцянки [118].

По-друге, непослідовність поведінки недобросовісної сторони, що завдала шкоди добросовісному учаснику відносин внаслідок того, що він покладався на первинні попередні домовленості може бути законною підставою для звернення добросовісним учасником відносин до суду.

По-третє, недобросовісна сторона під час судового процесу повинна бути позбавлена права на заперечення того, що попередньо було нею визнано в цьому або іншому судовому процесі [45].

З цих підстав стороні по справі заборонено представляти докази, які суперечать попереднім її заявам, твердженням, викладенням будь-якої інформації [3, с. 141].

По-четверте, недобросовісна сторона позбавляється права на отримання процесуальних переваг та вигоди внаслідок зміни нею своєї позиції.

По-п'яте, недобросовісна сторона зобов'язана в повній мірі відшкодувати шкоду, завдану особі, що звернулася до суду для захисту своїх прав, порушених зміною первинної позиції відповідача. Так, у справі за договором купівлі-продажу між австрійським продавцем і німецьким покупцем щодо відмови продавця відшкодувати збитки, завдані покупцю поставкою недоброякісного товару, одноосібний арбітр постановив відшкодувати покупцеві компенсацію за невідповідність поведінки умовам контракту [89].

По-шосте, недобросовісна сторона втрачає право на судовий захист. Зазначений правовий наслідок порушення стороною послідовності поведінки реалізується шляхом повернення чи залишення без розгляду судом скарг, заяв, клопотань, а також постановлення окремої ухвали щодо питань, які були визнані стороною і щодо яких сторона безпідставно змінила свою первинну позицію.

Як приклад розглянемо Постанову Верховного Суду від 07 жовтня 2020 року у справі № 450/2286/16-ц, згідно з якою особа втратила право на оспорення документу та юридичного факту, оскільки це суперечило попередній її

поведінці, що дала можливість зрозуміти те, що особа не буде використовувати своє право на оспорення. Варто зазначити, що суд дійшов до відповідного висновку з огляду на те, що особа пов'язана своїм рішенням і не вправі його змінити згодом, а тому має бути позбавлена вищезазначеного права [119].

Розглянувши основні правові наслідки застосування естопель доцільно зазначити, що вони виникають всупереч наміру особи, що вчинила цей правочин та є вагомими інструментами впливу та боротьби з порушниками.

В цьому контексті вбачається слушним твердження, що естопель виступає «щитом», та слугує захистом від непослідовної поведінки [71].

Підсумовуючи усе вищевикладене, маємо зазначити, що правові наслідки порушення принципу естопель виникають у діях сторін, які мають місце до укладення між ними контракту і до відносин, які виникають під час виконання умов правочинів всупереч наміру особи, що вчинила непослідовні дії [71].

Отже, за результатами проведеного аналізу питань, поставлених у рамках третього розділу кваліфікаційної роботи, можна дійти наступних висновків.

Естопель, як захист від непослідовної поведінки має досить широку сферу застосування, зокрема і в контексті регулювання міждержавних відносин. Також було з'ясовано двоєдине значення принципу естопель, яке полягає у застосуванні його в умовах, що регулюються процесуальним та матеріальним правом. За результатами огляду наукових доробків, можна дійти до висновку, що сутність процесуального аспекту застосування принципу естопель полягає у використанні його у процесі відкритого судового провадження як засобу забезпечення захисту юридичних прав суб'єкта, який зазнав реальних збитків в результаті зміни початкової позиції протилежної сторони.

Визначено, що застосування принципу естопель у процесуальному аспекті може бути реалізовано у декілька способів. Зокрема, окреслено наступні процесуальні аспекти застосування естопель: звернення до суду постраждалої, внаслідок непослідовної поведінки, сторони, з метою відновлення справедливості у відносинах сторін за допомогою принципу естопель; заявлення

естопель безпосередньо під час судового розгляду через істотну зміну первинної позиції, щодо якої мала довіру та сумлінно на неї покладалася добросовісна сторона; застосування естопель з власної ініціативи судом без наявності заяви сторони.

Поряд з цим, на нашу думку, варто зробити акцент на тому, що основною проблемою процесуального аспекту застосування естопель визначено те, що суд робить висновки щодо наявності естопель на підставі одного лише суддівського розсуду, що має оціночний характер та може стати перешкодою в досягненні справедливого правосуддя.

Принцип естопель в матеріальному аспекті перешкоджає стороні змінити свою позицію, яка була висловлена нею раніше. Основною особливістю застосування естопель в матеріальному праві є те, що добросовісна сторона у справі самостійно, з власної ініціативи доводить наявність підстав для захисту своїх законних інтересів шляхом застосування естопель. Тому щодо цього визначено, що повинні бути сформульовані та нормативно закріплені умови застосування та визначено межі дії матеріального аспекту застосування естопель.

Також, аналіз наукової літератури та узагальнення судової практики дозволив виокремити недотримання правила послідовності в поведінці, на підставі якої у добросовісної сторони виникла довіра, внаслідок чого добросовісна сторона поклавшись на неї в подальшому зазнала шкоди, як умову, яка є необхідною для застосування принципу естопель в його матеріальному та процесуальному аспекті.

На основі вищезазначеного можна зробити висновок, що поведінка учасника відносин чи сторони договору не може бути розцінена як добросовісна, внаслідок чого для недобросовісної сторони настають правові, юридично вагомі наслідки порушення принципу естопель, основний зміст яких полягає у позбавленні недобросовісної сторони права на заперечення того, що попередньо було нею визнано, права на отримання процесуальних переваг та вигоди внаслідок зміни позиції та права на судовий захист щодо питань, які були визнані

стороною і щодо яких сторона безпідставно змінила свою первинну позицію. До того ж, встановлено, що непослідовна поведінка може бути законною підставою до звернення добросовісним учасником відносин до суду та підставою для відшкодування шкоди, завданої особі, що звернулася до суду для захисту своїх прав, порушених зміною первинної позиції відповідача.

Проаналізувавши застосування принципу естопель у зарубіжних країнах, можна дійти до висновку, що кожна країна має власний підхід до визнання та застосування цього принципу. Зокрема, у Франції принцип естопель не визнається як окремий принцип права та застосовується лише у певних випадках недобросовісної поведінки, в той час, як має місце застосування інших принципів – заборони зловживання правом та заборона суперечливої поведінки. У Німеччині принцип естопель визнається як принцип права, але з обмеженням застосування, про що свідчить той факт, що суди застосовують його лише у випадках, коли інша сторона зазнала шкоди внаслідок недобросовісної поведінки. А в Італії принцип естопель визнається як принцип права, а його застосування є з більш широким порівняно з Німеччиною, оскільки суди можуть застосовувати естопель навіть у випадках, коли інша сторона не зазнала шкоди.

Щодо застосування принципу естопель в судовій практиці на національному рівні, можна дійти до висновку, що в Україні принцип естопель не отримав такого розвитку та поширення як в англосаксонській системі права, проте все ж знаходить своє застосування у його класичному розумінні або ж через доктрину *venire contra factum proprium*, яка загалом застосовується при вирішенні справ, в яких одна із сторін стверджує про неукладеність договору з підстав недосягнення сторонами згоди щодо всіх істотних умов, підписання договору іншою особою замість тієї, яка повинна його підписати, несвоєчасної реєстрації договору тощо.

Поряд з цим, зважаючи на зростання кількості судових справ в українському судочинстві, в яких застосовується принцип естопель, та відсутність чіткого законодавчого визначення цього принципу в українському законодавстві, ми вважаємо, що естопель не слід просто запозичувати з інших

правових систем. Натомість, з огляду на особливості та походження естопеля, його необхідно адаптувати до українського правового контексту шляхом покрокового врегулювання в законодавстві.

ВИСНОВКИ

На підставі проведеного дослідження нами було сформульовано низку висновків, які відповідають поставленим в межах цієї роботи завданням.

Насамперед, шляхом дослідження наукової літератури та законодавства було зроблено висновок, що в умовах сьогодення естопель є абсолютно самостійним принципом права і входить в систему джерел міжнародного права. Поряд з цим, естопель виступає елементом регулювання правовідносин, що призводить до висновку, що його роль та значення зводяться до того, що він забороняє державі здійснювати неправомірне відхилення або суперечити своїй попередній позиції, твердженням чи діям, яким інші держави довірилися та на підставі яких вчиняли певні дії або утримувалися від вчинення таких дій, якщо це може призвести до завдання несправедливої шкоди іншим державам. При цьому, у договірних відносинах естопель відіграє роль механізму, який сприяє запобіганню зміни сторонами своїх позицій або висловлення заперечення у певних обставинах. У договірних актах він, передбачаючи утримання сторін від будь-яких змін своїх позицій, що можуть призвести до заподіяння шкоди добросовісній стороні, виходить за рамки простого запобігання відмові від виконання умов чи заперечення фактів, зазначених у попередніх договірних відносинах.

Здійснивши аналіз зв'язку принципу естопель з іншими принципами міжнародного права, ми з'ясували, що принцип естопель відображає загально визнаний принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, який визначає зобов'язання держав діяти відповідально та добросовісно виконувати свої міжнародні зобов'язання. Варто зазначити, що у міжнародному праві принцип естопель також відображає принципи справедливості та недопущення порушення довіри між державами. Поряд з цим, в основі інституту естопеля лежить принцип добросовісності, спрямований на забезпечення довірчих відносин між державами, виступаючи гарантом забезпечення послідовних дій держав. оскільки зобов'язує державу не відступати від позиції, яку вона чітко продемонструвала у своїх заявах та поведінці.

На підставі дослідження міжнародного законодавства було з'ясовано, що принцип естопель відображається у різних міжнародних документах та договорах. Принцип естопель продовжує розвиватись з розвитком правової думки та судової практики. Навіть закріплення принципу у Віденській конвенції «Про право міжнародних договорів», Принципах УНІДРУА та Модельних правилах європейського приватного права залишає широкий простір для його інтерпретації та застосування окремо у кожному конкретному випадку. Отож, навіть попри відсутність юридикації цього принципу у міжнародному договірному праві, напрацювання судової практики, особливо у англійському та американському праві, дозволяє розуміти види, межі, критерії та механізми застосування цього принципу.

Шляхом дослідження наукових джерел було встановлено, що поняття «естопель» зародилося в англійській доктрині як заборона, що перешкоджає учаснику відносин змінити свою думку, позицію, поведінку, та позбавляє права на заперечення і згодом знайшло своє вираження у міжнародному праві, трансформувавшись у принцип прецедентного права. Поряд з цим, було з'ясовано, що вже в XIX столітті принцип естопель застосовувався міжнародними судовими установами. Крім того, нами було подано характеристику основних видів застосування та напрямів розвитку принципу естопель у міжнародному праві. В цьому контексті слід зазначити, що різноманітність у застосуванні принципу естопель пояснюється тим, що його підстави можуть відрізнятися залежно від конкретних правовідносин між сторонами. Водночас, варто зауважити, що деякі види принципу естопель не знайшли свого застосування у міжнародному праві.

Аналіз судової практики сприяв з'ясуванню факту дедалі частішого застосування принципу естопель національними судами, про що свідчить судова практика та правові позиції Верховного Суду. Водночас, на нашу думку, правильне й ефективне застосування принципу естопель в практиці національних судів можливе лише за умови його адаптування до українського

правового контексту шляхом законодавчого урегулювання та детального доктринального обґрунтування.

Дослідження наукових праць дозволило з'ясувати, що необхідними умовами для застосування принципу естопель є конкретне недотримання правила послідовності в поведінці, на підставі якої у добросовісної сторони виникла довіра, внаслідок чого добросовісна сторона поклавшись на неї в подальшому зазнала шкоди, як умову, яка є необхідною для застосування принципу естопель в його матеріальному та процесуальному аспекті.

При дослідженні процесуальних та матеріальних аспектів застосування принципу естопель було встановлено, що процесуальний аспект полягає у використанні його у процесі відкритого судового провадження як засобу забезпечення захисту прав суб'єкта, який зазнав реальних збитків в результаті зміни початкової позиції протилежної сторони. Щодо способів його застосування у процесуальному аспекті, вони можуть здійснюватися шляхом звернення до суду, подання заяви про естопель безпосередньо під час судового розгляду через істотну зміну первинної позиції, щодо якої мала довіру добросовісна сторона, застосування естопеля з власної ініціативи судом без наявності заяви сторони. Щодо матеріального аспекту принципу естопель, основною умовою його застосування є ініціатива добросовісної сторони, тобто, сторона самостійно повинна довести наявність підстав для захисту своїх законних інтересів шляхом застосування естопеля. З огляду на зазначене, нами був зроблений висновок щодо необхідності визначення та нормативного закріплення умов застосування та окреслення меж дії матеріального аспекту застосування принципу естопель.

Проаналізувавши наслідки порушення принципу естопель, нами було встановлено, що їх основний зміст полягає у позбавленні недобросовісної сторони права на заперечення, судовий захист, отримання процесуальних переваг та може слугувати підставою для звернення добросовісної сторони до суду для захисту своїх прав та відшкодування шкоди, завданої внаслідок непослідовної поведінки недобросовісної сторони.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мануїлова А. І. Естопель як загальний принцип міжнародного права: Дис. на здобуття наукового ступеня доктора філософії: Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2021.
2. Шульга С. В. О некоторых международно-правовых проблемах обеспечения исполнения международных договоров. Международное публичное и частное право. 2006. № 1 (28). С. 6–9. (Посилання здійснене за посиланням А. І. Мануїлової. Становлення принципу естопеля в міжнародному праві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. С. 140-144).
3. Мануїлова А. І. Становлення принципу естопеля в міжнародному праві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2018. Вип. 53, Т. 2. С. 140-144.
4. Кенжегалиев Р. Английское контрактное право. Эстопель. Лекция 8. ҚАЗАҚСТАННЫҢ АШЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ. URL: https://openu.kz/storage/lessons/3541/angliyskoe-kontraktное-pravo_8_lecture.pdf (дата звернення 12. 02. 2024).
5. Рабовська С. Принцип «естопель» чи доктрина venire contra factum propter: співвідношення та пріоритетність. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. ЮРИДИЧНІ НАУКИ. 1(125)/2023. С. 81-88.
6. Coke Edward. The Second Part of the Institutes of the Laws of England: Containing the Exposition of Many Ancient and Other Statutes (English, Latin and French Edition). Vol. II. Lawbook Exchange Ltd, 2001. 896 p.
7. Коблов А.С. Правило эстопель в российском праве: проблемы и перспективы развития. Журнал «Закон». 2012. № 5. С. 212–219.
8. Правова доктрина Estoppel як процесуальна норма країн загального права. HSA. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/pravova-doktrina-estoppel-iaak-procesualna-norma-krayin-zagalnogo-prava> (дата звернення 12. 02. 2024).

9. Waltons Stores Ltd (Interstate) v Maher. 19 February 1988. High Court of Australia. 1988. URL: <http://www6.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdoc/au/cases/cth/HCA/1988/7.html>. (Посилання здійснене за посиланням А. І. Мануїлової. Становлення принципу естопеля в міжнародному праві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. С. 140-144).
10. Sean Wilken, Karim Ghaly. The Law of Waiver, Variation and Estoppel. Third Edition. Oxford University Press. 2012. 538 p.
11. Estoppel. Jusmundi URL: <https://jusmundi.com/en/document/publication/en-estoppe-1> (дата звернення 14. 02. 2024).
12. PART III PRODUCTION AND EFFECT OF EVIDENCE. CHAPTER VIII. ESTOPPEL. Laws of Bangladesh. URL: <http://bdlaws.minlaw.gov.bd/act-24/section-5147.html> (дата звернення 14. 02. 2024).
13. Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand). 15 June 1962. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/45/045-19620615-JUD-01-00-EN.pdf> (дата звернення 15. 02. 2024).
14. Estoppel—common law and equitable—overview. Lexisnexis. URL: https://www.lexisnexis.com/uk/lexispsl/disputeresolution/document/393747/5MFD-V5K1-F18B-708M-00000-00/Estoppel_common_law_and_equitable_overview (дата звернення 15. 02. 2024).
15. Бурлаков С. Застосування принципу добросовісності при вирішенні цивільних спорів .URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/Prezent_zastos_prun_dobroso.pdf (дата звернення 15. 02. 2024).
16. Броунли Я. Международное право: (в двух книгах) Книга 2. Москва: Прогресс, 1977. 509 с.
17. John Cartwright. Extinguishment of Obligations by Estoppel: "High Trees" Again. The Cambridge Law Journal, Vol. 49, No. 1 (Mar., 1990). pp. 13-15.

1990. URL: <https://www.jstor.org/stable/4507356?seq=1> (дата звернення 19. 02. 2024).
- 18.M. Barnes. The law of estoppel. Hart Publishing. 2020. URL: <https://www.bloomsburycollections.com/book/the-law-of-estoppel/ch9-estoppel-by-record> (дата звернення 19. 02. 2024).
- 19.Estoppel by record. 10 July. 2012. URL: <http://articles.rollingsons.co.uk/2012/07/estoppel-by-record.html> (дата звернення 19. 02. 2024).
- 20.Estoppel. Iclr. URL: <https://www.iclr.co.uk/knowledge/glossary/estoppel/> (дата звернення 19. 02. 2024).
- 21.Господарський процесуальний кодекс України: Закон від 06 листопада 1991 року. Відомості Верховної Ради. 1992. № 6.
- 22.Цивільний процесуальний кодекс України: Закон від 18 березня 204 року. Відомості Верховної Ради. 2004. № 40-41, 42.
- 23.Estoppel by deed. Cornell Law school. URL: https://www.law.cornell.edu/wex/estoppel_by_deed (дата звернення 21. 02. 2024).
- 24.Wallace v. Pruitt, 1 Tex. Civ. App. 231, 234, 20 SW 728, 728 (Houston, 1892). URL: <https://www.casemine.com/judgement/us/5914ab17add7b0493472f345#p728> (дата звернення 21. 02. 2024).
- 25.Thiago Luís Sombra. The Duty of Good Faith Taken to a New Level: An Analysis of Disloyal Behaviour. Journal of Civil Law Studies, Volume 9, Number 1. 2016. URL: <https://digitalcommons.law.lsu.edu/jcls/vol9/iss1/4/> (дата звернення 22. 02. 2024).
- 26.Talya Uçaryılmaz. Equitable Estoppel and CISG. Hacettepe Hukuk Fak. Derg., 3(2). 2013. P. 161-178. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/701433> (дата звернення 22. 02. 2024).
- 27.Mary Charman. Contract law, 4th edition. UK: Willan Publishing, Culmcott House, Mill Street, Uffculme, Cullompton, Devon, 2007. 336 p.

28. Wilken S. and Ghaly K. *The Law of Waiver, Variation and Estoppel*. Publisher: Oxford University Press. 3rd ed. P. 6–42.
29. І. Томаров. Фантастичні естопелі та де їх шукати в Україні. URL: <http://www.legalshift.com.ua/?p=1369> (дата звернення 26. 02. 2024).
30. Dajczak W., *Venire contra factum proprium nemini licet* — Changing fortunes of the maxim demanding the constancy in conduct, “Forum Prawnicze” 53 (2019), z. 3, s. 33–47. (Посилання здійснене за посиланням Іванова А. М., Папакиці І. В., Шимбарьова В. О. Доктрина *venire contra factum proprium* в українській цивілістичній практиці. Юридичний електронний науковий журнал. №5/2022. С. 160-162).
31. The Prohibition of Inconsistent Behavior. The Legal 500. URL: <https://www.legal500.com/developments/thought-leadership/the-prohibition-of-inconsistent-behavior>. (Посилання здійснене за посиланням Іванова А. М., Папакиці І. В., Шимбарьова В. О. Доктрина *venire contra factum proprium* в українській цивілістичній практиці. Юридичний електронний науковий журнал. №5/2022. С. 160-162).
32. Іванов А. М., Папакиця І. В., Шимбарьов В. О. Доктрина *venire contra factum proprium* в українській цивілістичній практиці. Юридичний електронний науковий журнал. №5/2022. С. 160-162.
33. Sanders v. United Distributors, Inc. URL: <https://casetext.com/case/sanders-v-united-distributors-inc> (дата звернення 29. 02. 2024).
34. Estoppel. Investopedia. URL: <https://www.investopedia.com/terms/e/estoppel.asp> (дата звернення 29. 02. 2024).
35. Estoppel in pais. Cornell law school. URL: https://www.law.cornell.edu/wex/estoppel_in_pais (дата звернення 29. 02. 2024).
36. Статут Міжнародного суду ООН від 26 червня 1945 року. URL: <https://www.un.org/ru/icj/statut.shtml> (дата звернення 29. 02. 2024).

37. Шульга С. В. О некоторых международно-правовых проблемах обеспечения исполнения международных договоров. *Международное публичное и частное право*. 2006. № 1 (28). с. 6–9.
38. Mabrouk M. Les exception de procedure devant les juridictions internationales. *Revue internationale de droit comparé*. 1966. p. 236.
39. Estoppel. Oxford reference. URL: <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199551248.001.0001/acref-9780199551248-e-1391> (дата звернення 05. 03. 2024).
40. Oxford Reference. Estoppel URL: <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803095758760> (дата звернення 05. 03. 2024).
41. Garner B.A. *Black's Law Dictionary*. St. Paul "West Group". 2009. 549 p.
42. Estoppel / Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english/estoppel?q=%2Bestoppel> (дата звернення 05. 03. 2024).
43. Зловживання учасниками процесу принципом остаточності судового рішення - res judicata, що є складовою частиною верховенства права. Судова влада України. URL: <https://court.gov.ua/archive/493475/> (дата звернення 05. 03. 2024).
44. «Желтяков проти України», № 4994/04, рішення від 9 червня 2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_708#Text (дата звернення 05. 03. 2024).
45. Постанова Львівського апеляційного господарського суду від 13 червня 2017 року у справі № 914/2622/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/67157285> (дата звернення 07. 03. 2024).
46. Постанова Верховного Суду від 15 квітня 2020 р. у справі № 490/12988/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88833336> (дата звернення 07. 03. 2024).
47. Словарь международного права / Т. Г. Авдеева, В. В. Алешин [и др.] ; под ред. С. А. Егорова. 3-е изд. Москва : Статут, 2014. 495 с. (Посилання

- здійснене за посиланням Мануїлової А. І. Естопель як загальний принцип міжнародного права: Дис. на здобуття наукового ступеня доктора філософії: Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2021).
- 48.Каламкарян Р.А., Мигачев Ю.И. Міжнародне право: учебник. Москва: Эксмо. 2004. 688 с.
- 49.Колодій А. М. Конституція і розвиток принципів права України (методичні питання): дис. докт. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 1999. 373 с.
- 50.Борисов Г. А. Общие принципы социалистического строя и советское право: дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. Харьков, 1977. 195 с.
- 51.Бахновська І. П. Риси принципів права: теоретичні аспекти. Серія ПРАВО. Випуск 23. Частина І. Том 1. С. 18-22.
- 52.Социология и право / за ред. Ю. А. Тихомирова, В. П. Казимирчука. Москва: Наука, 1973. 356 с.
- 53.Unidroit Principles of International Commercial Contracts (2016). International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT), Rome. URL: <https://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2016/principles2016-e.pdf> (дата звернення 11. 03. 2024).
- 54.Jump up to:a b India: Olga Tellis v Bombay Municipal Corporation (10 July 1985) (Right to life and livelihood for homeless). URL: <https://indiankanoon.org/doc/709776/> (дата звернення 11. 03. 2024).
- 55.Цивільний кодекс України: Закон від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради. 2003. № 40-44.
- 56.Дрогозюк К. Б. Застосування принципу естопель у доказуванні в цивільному процесі України. Правове життя сучасної України: у 3 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса: Гельветика, 2020. Т. 2. С. 334-336.
- 57.Естопель. URL: <http://advokat-didenko.com.ua/ua/glossary/528/> (дата звернення 13. 03. 2024).

58. The Triumph of Equity: Equitable Estoppel in Modern Litigation. Papers.ssrn.
URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1013106 (дата звернення 13. 03. 2024).
59. Fibreboard Paper Products Corp. v. East Bay Union of Machinists. Justia US law.
URL: <https://law.justia.com/cases/california/court-of-appeal/2d/227/675.html> (дата звернення 13. 03. 2024).
60. Dicey Morris & Collins, 14th ed. (2006) at 7-031: "For the purposes of English domestic law, estoppel is sometimes said to be a rule of evidence. Whether ... it should be regarded as a rule of substance or procedure ... may well vary with the type of estoppel under consideration".
61. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 16 травня 2018 року у справі № 449/1154/14. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/74536892> (дата звернення 15. 03. 2024).
62. Пацурківський Ю. П. Поняття принципів добросовісності, розумності та справедливості в цивільному праві. Науковий вісник Чернівецького університету. Серія Правознавство. 2004. №212. С. 44-49.
63. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#Text (дата звернення 15. 03. 2024).
64. Jo Braithwaite. The origins and implications of contractual estoppel. Law Quarterly Review. 2015. URL: <http://eprints.lse.ac.uk/62364/> (дата звернення 15. 03. 2024).
65. Статут ООН. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення 18. 03. 2024).
66. Steven Reinhold. Good Faith in International Law. UCL Journal of Law and Jurisprudence. 2013. P. 40-63. URL:

<https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1470678/1/2UCLJLJ40%20-%20Good%20Faith.pdf> (дата звернення 18. 03. 2024).

67. Vienna Convention on the Law of Treaties 1969. Done at Vienna on 23 May 1969. Entered into force on 27 January 1980. United Nations, Treaty Series, vol. 1155, р. 331. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf (дата звернення 18. 03. 2024).
68. North Sea Continental Shelf (Federal Republic of Germany/Netherlands): Judgment International Court of Justice of 20 February 1969. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/52/052-19690220-JUD-01-00-EN.pdf> (дата звернення 19. 03. 2024).
69. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Study Group on a European Civil Code, Research Group on EC Private Law (Acquis Group). Sellier. european law publishers GmbH. Munich, 2009. URL: https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/2009_02_DCFR_OutlineEdition.pdf (дата звернення 19. 03. 2024).
70. Frederick S. Kuhlman. Government Estoppel: The Search for Constitutional Limits. Loyola of Los Angeles Law Review. 1991. URL: <https://digitalcommons.lmu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1695&context=llr>.
71. Lioe, Ester. «Promissory Estoppel Serves as a Shield and a Swords Guarding Unconscionable». URL: https://web.archive.org/web/20120425121254/http://mq.academia.edu/EsterLioe/Papers/1141002/Promissory_Estoppel_Serves_as_a_Shield_and_a_Swords_Guarding_Unconscionable (дата звернення 21. 03. 2024).
72. Case Briefs. Promissory estoppel. URL: https://casebrief.fandom.com/wiki/Hughes_v_Metropolitan_Railway_Company (дата звернення 21. 03. 2024).
73. Christopher Brown. A Comparative and Critical Assessment of Estoppel in International Law. University of Miami Law Review, Volume 50, Number 2.

1996.

URL:

<https://repository.law.miami.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1783&context=umlr&httpsredir=1&referer=> (дата звернення 21. 03. 2024).

74. Permanent Court of International Justice. Case of the S. S. “Wimbledon” United Kingdom, France, Italy & Japan v. Germany Judgment. August 17, 1923. URL: https://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1923.08.17_wimbledon.htm (дата звернення 22. 03. 2024).
75. Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain): Judgment International Court of Justice of 27 July 1964. URL: <https://www.icj-cij.org/en/case/50/judgments> (дата звернення 22. 03. 2024).
76. Byers M. Custom, Power and the Power of Rules. Cambridge, 1999. 250 p.
77. Rubin A. The International Legal Effects of Unilateral Declarations. American Journal of International Law. 1977. Vol. 71, iss. 1. P. 1–30.
78. Pecourt-Gracia E. El Principio del Estoppel en Derecho Internacional Publico. Revista Espanolade Derecho Internacional. 1962. Vol. 14, № 1/2. P. 93– 139. (Посилання здійснене за посиланням Мануїлової А. І. Естопель як загальний принцип міжнародного права: Дис. на здобуття наукового ступеня доктора філософії: Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2021).
79. Jacques J.-P. A propos de la promesse unilatérale. Paul Reuter: le droit international: unité et diversité. 1981. P. 327–345. (Посилання здійснене за посиланням Мануїлової А. І. Естопель як загальний принцип міжнародного права: Дис. на здобуття наукового ступеня доктора філософії: Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2021).
80. Cahrie P. Le comportement des États comme source de droits et d’obligations. Recueil d’études de droit international en hommage à Paul Guggenheim. Genève: Graduate Institute of International Studies, 1968. P. 237– 266. (Посилання здійснене за посиланням Мануїлової А. І. Естопель як загальний принцип міжнародного права: Дис. на здобуття наукового

ступеня доктора філософії: Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2021).

81. Second report on unilateral acts of States: UN. International Law Commission. Special Rapporteur on Unilateral Acts of States A/CN.4/500; by Victor Rodríguez Cedeño. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/1491165?ln=ru>. (Посилання здійснене за посиланням Мануїлової А. І. Естопель як загальний принцип міжнародного права: Дис. на здобуття наукового ступеня доктора філософії: Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2021).
82. Bowett D. W. Estoppel before International Tribunals and its Relation to Acquiescence. British Year Book of International Law. 1957. Vol. 33. P. 176-202. (Посилання здійснене за посиланням Мануїлової А. І. Естопель як загальний принцип міжнародного права: Дис. на здобуття наукового ступеня доктора філософії: Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2021).
83. Мережко А. А. Транснаціональне торговельне право (Lex Mercatoria). Київ : Таксон, 2002. 464 с. (Посилання здійснене за посиланням Мануїлової А. І. Естопель як загальний принцип міжнародного права: Дис. на здобуття наукового ступеня доктора філософії: Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2021).
84. Каламкарян Р. А. Эстоппель как институт международного права. Юрист-международник. 2004. № 1. С. 10–20. (За посиланням М. Дис)
85. Pearson, Wallis Trading v Air Tanzania The Importance of Standard Lessee Representations and Warranties, 2020, URL: <https://www.natlawreview.com/article/wallis-trading-v-air-tanzania-importance-standard-lessee-representations-and> (дата звернення 25. 03. 2024).
86. Jo Braithwaite. The origins and implications of contractual estoppel. Law Quarterly Review. 2015. ISSN 0023-933X. URL: <http://eprints.lse.ac.uk/62364/> (дата звернення 25. 03. 2024).

87. Ex Injuria Jus Non Oritur: A Principle Misapplied. Santa Clara Law Review. URL: <https://digitalcommons.law.scu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2637&context=lawreview> (дата звернення 25. 03. 2024).
88. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Study Group on a European Civil Code, Research Group on EC Private Law (Acquis Group). European law publishers GmbH, Munich. 2009. URL: https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/2009_02_DCFR_OutlineEdition.pdf (дата звернення 27. 03. 2024).
89. Internationales Schiedsgericht der Bundeskammer der gewerblichen Wirtschaft of Wien (Vienna), Austria. 15 June 1994. URL: <https://www.unilex.info/cisg/case/56> (дата звернення 27. 03. 2024).
90. Brigitte Stern. Dissolution, Continuation, and Succession in Eastern Europe. The Hague, Boston: Martinus Nijhoff. 1998. 211 p.
91. Estoppel: a guide on the facts and uses. Alston Asquith. URL: <https://www.alstonasquith.com/insights/estoppel/> (дата звернення 27. 03. 2024).
92. Заброцкая А.М., Кокорин И.В. Issue estoppel в контексте третейского разбирательства. Журнал «Третейский суд». 2014. № 6 (96). С. 125–131. (Посилання здійснене за посиланням А. І. Мануїлової. Становлення принципу естопеля в міжнародному праві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. С. 140-144).
93. Трояновський О. В. Pacta sunt servanda? Про режим односторонніх актів в міжнародному праві. Право та державне управління: зб. наук. пр. Запоріжжя, 2021. № 2. С. 213–220.
94. Сіваш О. М. Діяльність комісії міжнародного права по кодифікації і прогресивному розвитку теми «Односторонні акти держав». Форум права. 2016. № 4. С. 283–290.

95. Fibreboard Paper Products Corp. v. East Bay Union of Machinists. Justia US law. URL: <https://law.justia.com/cases/california/court-of-appeal/2d/227/675.html> (дата звернення 29. 03. 2024).
96. Кристиан фон Бар, Эрик Клив, Паул Варул. Предисловие к российскому изданию. Модельные правила европейского частного права. Пер. с англ. Науч. ред. Н. Ю. Рассказова. Москва: Статут, 2013. 989 с.
97. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 22 серпня 2018 року у справі №596/2472/16-ц. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_22_08_2018_roku_u_spravi_59_6_2472_16_ts/ (дата звернення 29. 03. 2024).
98. Окрема думка суддів Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Журавель В.І., Крата В.І. від 22 серпня 2018 року у справі № 596/2472/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76103211> (дата звернення 29. 03. 2024).
99. Постанова Верховного Суду у складі Касаційного цивільного суду від 30 липня 2020 у справі № 357/7734/18. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/90740041> (дата звернення 01. 04. 2024).
100. Калмыкова Е. А. Виды дискреционных полномочий суда в арбитражном процессе. Арбитражный и гражданский процесс. 2011. № 3. С. 10–13.
101. «Брумеску проти Румунії», 28342/95, рішення від 28 листопада 1999 року. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=307> (дата звернення 01. 04. 2024).
102. Italian Codice Civile. URL: <https://www.codice-civile-online.it/> (дата звернення 01. 04. 2024).
103. Громовенко К. В. Проблеми загальних принципів права в міжнародному праві. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»: зб. наук. пр. Одеса, 2021. Вип. 49. С. 176–179. URL:

- <http://www.vestnikpravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc49/39.pdf> (дата звернення 01. 04. 2024).
104. Cour de Cassation, Chambre civile 3, du 13 juillet 1993. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000007192880/> (дата звернення 01. 04. 2024).
105. Bundesgerichtshof Urt. v. 28.06.1984, Az.: I ZR 93/82 „Bestellter Kfz-Sachverständiger“. URL: <https://research.wolterskluwer-online.de/document/c9868257-d0d6-4142-b96f-547f2bbb979f> (дата звернення 02. 04. 2024).
106. Cassazione civile, SS.UU., sentenza 20/02/2007 n° 3840. URL: <https://www.altalex.com/documents/news/2007/03/01/cassazione-civile-ss-uu-sentenza-20-02-2007-n-3840> (дата звернення 02. 04. 2024).
107. Постанова Верховного Суду у складі об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 5 липня 2022 року у справі № 910/2958/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105233911> (дата звернення 02. 04. 2024).
108. Постанова Верховного Суду у складі об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 10 квітня 2019 року у справі № 390/34/17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/81263995> (дата звернення 02. 04. 2024).
109. Постанова Верховного Суду від 03 червня 2020 р. у справі № 318/89/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89675396> (дата звернення 03. 04. 2024).
110. Постанова Вищого господарського суду України від 12 жовтня 2011 року у справі № 5013/88/11 (5/25). URL: http://vgsu.arbitr.gov.ua/docs/28_3439559.html (дата звернення 03. 04. 2024).
111. Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 29 травня 2013 року №11 «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011600-13#Text> (дата звернення 04. 04. 2024).

112. Рішення Господарського суду Вінницької області від 22 серпня 2018 року у справі №902/182/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76207405> (дата звернення 04. 04. 2024).
113. Постанова Верховний Суд у складі Касаційного господарського суду від 17 листопада 2017 року у справі № 911/205/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78484735> (дата звернення 04. 04. 2024).
114. Ухвала Верховного Суду у складі Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 07 серпня 2019 у справі № 145/2047/16-ц. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/84005778> (дата звернення 04. 04. 2024).
115. Бутирська І. Застосування принципу «естопель» у судовій практиці. URL: <https://law.chnu.edu.ua/zastosuvannia-pryntsypu-estopel-u-sudovii-praktytsi/> (дата звернення 05. 04. 2024).
116. Естопель — обов'язковий до використання. Svarog law firm. URL: <https://svaroglaw.com/uk/estopel/> (дата звернення 08. 04. 2024).
117. Internationales Schiedsgericht der Bundeskammer der gewerblichen Wirtschaft in Österreich. Trans-lex.org. URL: https://www.trans-lex.org/250400/_internationales-schiedsgericht-der-bundeskammer-der-gewerblichen-wirtschaft-in-%C3%96sterreich-sch-4318-of-june-15-1994-riw-1995-at-590-et-seq/ (дата звернення 08. 04. 2024).
118. Седова Ж.И., Зайцева Н.В. Принцип эстоппель и отказ от права в коммерческом обороте. Москва: Статут, 2014. 159 с.
119. Постанова Верховного Суду у складі Касаційного цивільного суду від 7 жовтня 2020 року № 450/2286/16-ц. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/92173296> (дата звернення 08. 04. 2024).